

Проект фінансується
Європейським Союзом

Проект виконується
Консорціумом «Кожній дитині»

ЗВІТ

ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ПРОВЕДЕННЯ ТЕМАТИЧНОЇ ЗМІНИ «ПРАВА ДИТИНИ»

*25 липня - 10 серпня 2006 р.
с. Сергіївка, Одеська обл.*

**НАПРЯМ:
«УЧАСТЬ ДІТЕЙ»**

Виконавець: Петрочко Ж.В.

ЗМІСТ

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД	3
РЕЗУЛЬТАТИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ ОСНОВНОГО ПЕРІОДУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ	4
1. Паспорт зміни	4
2. Оформлення зміни	4
3. Проведення тренінгів	5
4. Організація і проведення конкурсу плакатів та малюнків «Щасливе дитинство очима дітей»	9
5. Обговорення Попередніх рекомендацій ООН щодо застосування і умов надання альтернативних видів опіки (загальне засідання «Голос дитини має бути почутим»)	10
6. Фокус-група з дітьми-вихованцями дитячого будинку «Любисток», результати їх опитування	15
7. Результати анкетування учасників тематичної зміни «Права дитини»	20
8. Інші заходи	34
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	35

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

I. Метою організації і проведення тематичної зміни «Права дітей» стало: започаткувати під час літнього дітей Київської області оздоровлення традицію **підвищення їх правової культури, залучення до прийняття рішень, обговорення документів, що стосуються питань дітей, включення дітей у процес планування чи корегування дій МБО «Кожній дитині».**

II. **Основний період роботи** щодо реалізації зазначеної мети включав проведення запланованих заходів в таборі представником організації (Петрочко Ж.В.).

<i>Дні</i>	<i>Захід</i>
1	Тренінги для дітей «Права дитини»
2	Конкурс плакатів (для старшої вікової групи) та малюнків (для молодшої вікової групи): «Щасливе дитинство очима дітей»
3	Допомога в організації обговорення документу «Рекомендації ООН щодо альтернативних форм виховання» у формі дискусійного клубу в загонах
4	Загальна дискусія «Голос дитини має бути почутим» (за підсумками обговорення документу у загонах)
5	Анкетування учасників зміни (проведення інструктажу перед проведенням, допомога у ході заповнення анкет)
6	Проведення фокус-групи з вихованцями дитячого будинку «Любисток»

Крім запланованих заходів, представник організації спільно з директором Вишгородського районного ЦСССДМ Рудько Н.П. взяли на себе відповідальність щодо реалізації мети тематичної зміни, проведення щоденних нарад з вихователями, допомогу в організації загальнотаборових заходів.

Для забезпечення логічності і послідовності включення дітей у прийняття рішень (анкетування, конкурсу малюнку) та з метою розвитку довіри дітей до представника «Кожній дитині» діти молодшої вікової групи (до 12 років) були охоплені низкою ігротек, творчих хвилинок, на яких розучувалися речівки, пісні та ін.

Кожен день тематичної зміни проходив під тим чи іншим девізом: «Діти мають право на інформацію», «Діти мають право на відпочинок і дозвілля», «Дитина має право на власну думку», «Діти мають право на розвиток талантів», «Діти мають право на особисте життя» та ін.

III. Результатами здійснення **підсумкового періоду** роботи щодо організації та проведення тематичної зміни стало:

- обробка анкет, матеріалів фокус-групи, малюнків/плакатів, результатів роботи учасників тематичної зміни на тренінгах;
- підготовка даного аналітичного звіту.

РЕЗУЛЬТАТИ ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХОДІВ ОСНОВНОГО ПЕРІОДУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЕКТУ

1. Паспорт зміни

Всього під час тематичної зміни «Права дитини» відпочивали та оздоровлювалися **174 дитини**.

Із загальної кількості дітей:

«дітей із сімей» – **156** дітей (в т.ч.: **7** дітей, що знаходяться під опікою/піклуванням; **5** – напівсироти; **14** – із багатодітних сімей; **5** – із неповних сімей; **2** – діти з особливими потребами; **72** – сільські діти; **20** – обдаровані діти – учасники зразкового дитячого ансамблю «Калиновий цвіт», **20** – члени спортивної секції);

«дітей із закладів опіки» – **18** осіб (дитячий будинок «Любисток, с. Нові Петрівці, вул. Новокиївська, 123) – див. додаток;

«дітей вулиці» – **0**.

Дітей було об'єднано у **9 загонів**:

- «Новая волна» - 16 дітей;
- «Ангельські діти» - 16 дітей;
- «Сонцеподібні» - 15 дітей;
- «Улыбка» - 16 дітей;
- «Калиновий цвіт» - 20 дітей;
- «Крутые перцы» - 22 дитини;
- «Дети индиго» - 32 дитини;
- «Суперкоманда» - 18 дітей;
- «Любисток» - 18 дітей.

З дітьми працювали досвідчені вихователі, серед яких директори та заступники директорів загальноосвітніх навчальних закладів, вчителі, керівники творчих колективів, спортивних об'єднань дітей, соціальні працівники.

2. Оформлення зміни

Кожен загін оформив загонову газету, де зазначив свою назву, девіз і, за бажанням, речівку. Зразки газет подано нижче. Газети було презентовано на відкритті тематичної зміни. Кожен ранок на загальному зборі табору загонали проголошували свою назву та девіз.

Для презентації загального ходу тематичної зміни «Права дитини» було створено план-сітку зміни.

Кожен учасник тематичної зміни «Права дитини» отримав від Представництва МБО «Кожній дитині» в Україні галстук і значок із логотипом організації.

3. Проведення тренінгів

Організація і проведення тренінгів – необхідна і важливою умова усвідомлення дітьми свого права на участь у прийнятті рішень та шляхів його реалізації.

Мета тренінгів: з одного боку, підвищення рівня правової культури дітей, з іншого, – підготовка до більш складних організаційних форм тематичної зміни.

Завданнями тренінгів стало: підвищення обізнаності дітей щодо своїх прав; ознайомлення з основними положеннями Конвенції ООН про права дитини; усвідомлення права й необхідності брати участь у прийнятті рішень, які стосуються життя дітей; підвищення поінформованості дітей щодо механізмів захисту прав дитини в Україні.

Діти, котрі пройшли тренінгові заняття, усвідомлено сприймали зміст та завдання тематичної зміни, із зацікавленістю відгукувалися на пропозицію брати участь в фокус-групах, розуміли важливість обговорення проекту документу ООН, проведення анкетування.

Усього було проведено 5 тренінгів.

До тренінгів залучалися діти 10-16 років. Водночас віковий склад тренінгових груп варіював. Зокрема, у загонах «Сонцеподібні» і «Улыбка» навчання пройшли підлітки 12-15 років; загони «Калиновий цвіт» та «Крутые перцы» виявили бажання взяти участь у тренінгу у повному складі; до тренінгу були залучені усі діти загону «Любисток».

Тривалість тренінгу 1–2 год. (відповідно до бажання учасників).

Таким чином, розроблені тренінгові матеріали стали основою для модулювання занять відповідно до віку і бажання учасників.

Особливу зацікавленість під час тренінгу викликали в учасників ігри з картками із зображенням прав дітей, вікторина «Права дитини у міжнародному і вітчизняному законодавстві», вправи «За-Проти», «Я рекламую право» та ін.

Завданням інформаційних повідомлень тренера, вправ з картками та вікторини стало: сприяти усвідомленню дітьми права як необхідної умови для виживання і розвитку суспільства; дати інформацію про сутність прав людини, дитини; ознайомити дітей з основними положеннями Конвенції ООН про права дитини, іншими нормативними

документами; активізувати увагу та підвищити інтерес дітей до вивчення їхніх прав; навчити розрізняти права дитини, висловлювати свої міркування щодо них; сприяти усвідомленню дітьми, що важливих і неважливих прав немає тощо.

На фото: на тренінгу «Права дитини» діти із ДБ «Любисток»

На фото: на тренінгу «Права дитини» діти із загону «Калиновий цвіт»

На фото: на тренінгу «Права дитини» діти із загону «Крутые перцы»

На фото: на тренінгах «Права дитини» діти найбільше полюбляли працювати з карточками

Вправи «За-Проти» і «Я рекламую право» сприяли розвитку мислення дітей та вміння аргументувати власну відповідь щодо прав дітей; визначили переконання дітей щодо їхніх прав; усвідомлення сутності прав. Водночас спостереження за дітьми під час виконання зазначених вправ, дозволило виявити таке:

- усі діти вважають, що «Кожна дитина має право на допомогу і захист її прав»;
- більшість дітей наголошують, що однозначно не можна стверджувати, що «Причини невиконання прав слід шукати у діях і вчинках самих дітей чи їх однолітків», проте такі випадки бувають;

невиконання прав слід шукати у діях і вчинках самих дітей чи їх однолітків», проте такі випадки бувають;

- більшість дітей не згодні, що «Діти повинні повторювати думку дорослих, бо не можуть оцінити ситуацію повною мірою»;
- більшість дітей згодні, що «Дорослі не можуть зрозуміти всіх потреб дітей»;
- усі діти не згодні, що «Діти не можуть на рівні з дорослими обговорювати документи, що стосуються дітей».

На фото: на тренінгу «Права дитини» діти із ДБ «Любисток» визначаються щодо основних тверджень про права дитини, формують особисті переконання

Аналіз результатів виконання вправа «Я рекламую право» дозволив виявити ті права, що є, на думку дітей, найважливішими, оскільки перед учасником ставиться завдання прорекламувати якесь одне право. Виходячи із гіпотези, що дитина для реклами обере право значиме особисто для неї, було з'ясовано:

- значна кількість дітей рекламували право на відпочинок і дозвілля (наявність зазначеної проблеми у дитячому середовищі підтверджена низкою інших соціологічних досліджень);
- значна кількість дітей рекламували право на повноцінне харчування;

- не залишилися поза увагою дітей права: *вільно виражати свої погляди, право на інформацію, освіту, охорону та збереження здоров'я;*
- окремі діти рекламували права: «Жодна дитина не повинна бути скривдженою і зневаженою» і «Усі діти рівні в своїх правах».

На фото: на тренінгу «Права дитини» діти із ДБ «Любисток» рекламують права

Отож, тренінги стали підготовчим етапом до проведення конкурсу малюнків «Щасливе дитинство очима дітей», а у подальшому обговорення Попередніх рекомендацій ООН щодо застосування і умов надання альтернативних видів опіки.

4. Організація і проведення конкурсу плакатів та малюнків «Щасливе дитинство очима дітей»

Конкурс плакатів і малюнків став однією із найяскравіших подій життя табору. Про цей захід було оголошено дітям ще на початку зміни. І потому, кожного дня, на ранкових зборах, дітям наголошувалося на важливості, серйозно обдумати свої роботи, адже малюнком чи плакатом вони мають передати «Яким бачать щасливе дитинство».

У загонах пройшли обговорення майбутніх робіт, визначилися їх виконавці. Діти працювали над плакатами/малюнками упродовж декількох днів.

03.08. виставка відкрилася до огляду о 13.00. Організатором було забезпечено анонімне голосування і дітей, і дорослих за роботу, що найбільше до вподоби. Кожна представлена до конкурсу робота отримала власний номер. Уболівальники зазначали номер малюнку чи плакату і вкидали цю записку у спеціальну скриньку.

На наступний день, коли журі підраховувало голоси й оцінило дитячі роботи, було влаштовано повторну демонстрацію робіт їхніми авторами, організовано церемонію нагородження дипломантів і лауреатів конкурсу.

Результати конкурсу показали, що діти охоче передають свої відчуття і переживання засобом малюнку чи плакату. Важливо відмітити, що виконувалися роботи великих розмірів (ватман, пів ватман), що потребувала значних зусиль.

У дитячих роботах переважали яскраві і світлі кольори, юні митці за допомогою пензля і фарб відображали щасливе дитинство у колі друзів, серед квітів, дерев, улюблених тварин.

Не залишилася поза увагою журі і дітей-уболівальників робота дівчинки-сироти Кокоревої Анни, котра як символ щастя зобразила різнокольорову пташку, що летить у голубому небі назустріч райдузі і голосно співає веселу пісню про щастя. Переповнена глибокими переживання робота іншої вихованки ДБ «Любисток» Адаменко Анни, котра на своїй роботі написала «Для щастя мені потрібна мама».

Цікавими виявилася робота хлопців-підлітків у техніці графіті, що проголошувала: *«Існує думка: навіщо пити і повзати, якщо можна курити і літати. Ми не хочемо, щоб світ очима дитини був таким, і молодь думала так!»*.

Глибокий зміст заклали у свою роботу вихованці загону Крутые перцы». «Кожен має право обирати», - так автори назвали свій плакат і обґрунтували: *«Кожен до щастя йде*

різною дорогою, що обирає сам. І у цьому наша індивідуальність. І чим більше буде яскравих індивідуальностей, особистостей, тим цікавішим і щасливішим буде життя».

«Для відчуття щастя дорослим важливо зберегти довіру дітей до них», - зазначила Петрошко Діана. Дитина в уяві дівчинки – метелик, що поривається летіти на полум'я щодення, і так важливо у період дитинства не опалити ще не впевнені і дуже тендітні крила дитини-метелика.

«Щасливе дитинство – це дотримання прав дитини», – гасло іншої роботи Діани. Дівчинка малює яскравий ідеальний дитячий світ, та навколо нього існують насильство, знущання, приниження гідності, образи тощо. Щоб огородити від них юну особу, потрібно посилити захист прав дітей, – вважає авторка.

Водночас червоною ниткою у роботах багатьох дітей простежувалася ідея: **«Щасливе дитинство неможливе без щасливої родини, сімейного свята, щастя, любові».**

Зразки кращих робіт подано у додатках звіту.

5. Обговорення Попередніх рекомендацій ООН щодо застосування і умов надання альтернативних видів опіки (загальне засідання-гра «Голос дитини має бути почутим»)

Одним із основних завдань, що ставилися перед організаторами тематичної зміни було обговорення Попередніх рекомендацій ООН щодо застосування і умов надання альтернативних видів опіки.

З метою усвідомлення дітьми важливості проекту нового документу ООН у сфері захисту прав дітей їм, перш за все, під час тренінгів було розкрито основні засади «участі дітей», рівні, на яких вона відбувається.

З першого дня зміни здійснювалася відповідна мотивація. Діти знали, що їх висловлювання і пропозиції будуть уважно вивчені, узагальнені й обов'язково враховані. Отож, на момент роботи з документом хлопці та дівчата відчували себе «делегатами дитячих прав», уповноваженими висловити позицію багатьох дітей України.

Для обговорення матеріалу у загонах спрощений витяг документу було роздано наставникам загонів завчасно, ще на настановному семінарі-тренінгу для вихователів та організаторів зміни. Після роботи над документом у загонах, яка походила силами вихователів груп, пройшло загальне обговорення документу, модератором якого виступив представник МБО «Кожній дитині».

У заході взяли участь лідери – представники загонів. Вони передали результати дискусій в групах, що представляли, висловили узагальнені та власні думки.

На фото: діти-лідери – представники загонів, котрі делеговані для висловлення думок та пропозицій щодо Попередніх рекомендацій ООН

Насамперед представник «Кожній дитині» повідомив, що Попередні рекомендації ООН щодо застосування і умов надання альтернативної опіки мають на меті покращити виконання положень Конвенції ООН про права дитини. Вони розроблені для заохочення урядів різних країн підвищити свою відповідальність за долю дітей.

Враховуючи складність сприйняття дітьми всього документу, дискусія точилася навколо основних положень, фундаментальних принципів, зрозумілих і близьких дітям моментах. Модератор зустрічі (представник «Кожній дитині») про одні пункти документа розповідав, коментуючи їх, навколо інших – влаштовував обговорення.

Зокрема, діти висловили цікаві й глибокі думки стосовно п. 3 частини 2: **«Кожна дитина і молода людина повинна отримати можливість розвиватися у сприятливому, захищеному і турботливому оточенні, бути впевненою у собі, відповідальним і активним членом суспільства. Це забезпечить повноцінний розвиток її потенціалу».**

Для організаторів заходу важливим було, чи усвідомлюють діти, що таке сприятливе, захищене і турботливе оточення для дитини?

Відповіді дітей виявилися дуже глибокими і різноплановими:

«Сприятливе середовище - це, коли у дитини є сім'я, є всі умови для її розвитку».

«Це, коли дитині батьки, вчителі чи інші дорослі не занижують самооцінку».

«Це, коли батьки подають дітям гарний приклад».

«Це те середовище, де є люблячі батьки, які сприяють розвитку особистості дитини, її характеру».

«Це – сім'я, розвиток, достаток».

«Це, коли поважається думка і бажання дитини».

«Сприятливе середовище, коли дитини відвідує гуртки, які вона хоче, створені умови, щоб вона могла малювати, займатися музикою чи танцями».

Запитання: «Яким ви уявляєте безпечне, захищене середовище?».

«Це, коли дитина знає, що є дорослі, котрі можуть захистити її права».

«У такому середовищі всі прагнуть захистити дитину від негативних явищ: розказують і показують, що трапляється з дітьми, які поводять себе безпечно».

«Це, коли дитина знає свої права. Коли про ці права знають дорослі. Коли держава дотримувалася цих прав».

«Це, коли знаєш про небезпеку, які тебе чекає і можеш її попередити».

«Це, коли дитина знає і має можливість сама себе захистити».

«Це, коли в школах розповідають про наркотики, алкоголь, ВІЛ/СНІД, щоб діти були обізнані з цими явищами і могли їм протидіяти».

Що таке турботливе середовище?

«Турботливе середовище пов'язане з душею».

Учасники дискусії висловили прихильність положенню документу, що **«Діти, позбавлені належної батьківської опіки чи за умов її відсутності, особливо ризикують залишитися без турботливого оточення».** Вони пояснили свою позицію так:

«Ніякий вихователь, директор не замінить рідну маму чи тата, тому дитина, позбавлена батьківської опіки, переживає глибоку травму».

«В інтернатах вихователь не може полюбити кожного, всім приділити увагу».

«Легше віриться рідним батькам, ніж чужим людям».

«Такі діти виростають з низькою самооцінкою».

«Вихователі не можуть з материнською любов'ю ставитися до всіх дітей. На всіх їх не вистачить. У них є свої діти, яких теж потрібно любити».

«В інтернатах можуть працювати й погані вихователі, і тоді сприйняття дорослих буде негативним».

Нас цікавило, чи погоджуються діти з твердженням, що **«... сім'я є природним середовищем для розвитку, добробуту і захисту дітей, тому зусилля мають спрямовуватися передусім на те, аби залишити дитину під батьківським доглядом або повернути її під опіку батьків».** Висловлену позицію можна проілюструвати так:

«Якщо дитину все ж потрібно забрати із сім'ї, це має бути тимчасовим явищем. У цей час слід працювати з батьками: лікувати їх, вчити, допомагати».

«Найкраще середовище для дитини – сім'я, якщо дитина не знатиме, що це таке, вона не зможе створити свою».

«Лише у сім'ї дитина буде щасливою».

Діти-лідери – представники загонів зазначили про однаковість підтримки позиції, що **«Бідність і матеріальні нестатки, або умови, що безпосередньо їх викликають, в жодному разі не можуть бути виправданням для переміщення дитини з-під батьківської опіки чи для переведення дитини під альтернативну опіку»** (п. 11. частина 2).

Цікава дискусія точилася навколо п.12 частини 2: **«До дітей мають ставитися з гідністю і повагою упродовж всього часу; дієвий захист від насильства, небезпечності та усіх форм експлуатації повинні відчуватися дітьми чи то з боку опікунів, однолітків, чи третьої сторони, в якому б опікунському середовищі вони не опинилися».**

«Як до дитини ставишся, такою вона і виросте».

«Іноді дитина може зробити справу краще від дорослого, тому її потрібно поважати».

«Потрібно прислуховуватися до думки дитини, бо вона у найскладнішій ситуації може знайти найпростіше рішення».

«Як ми ставимося до дитини, такі якості у неї й закладаємо».

Важливо було зрозуміти, за яких умов діти відчувають себе захищеними від жорстокого поводження.

«Діти, що позбавлені батьківського піклування, повинні бути забезпечені мобільними телефонами, щоб мати можливість і знати, куди потрібно телефонувати».

«Такі діти повинні бути добре обізнані, що таке жорстоке поводження».

«Для дітей потрібно створити більше телепрограм з питань жорстокого поводження».

«Дитина має бачити зразки поведінки і сама володіти навичками поводження у випадках насильства».

Під час тренінгів неодноразово піднімалося питання рівності всіх дітей у своїх правах, важливості забезпечення прав, відсутності важливих і неважливих прав. Тому зрозумілим і прийнятним виявився для дітей п.13 частини 2: **«Повинна приділятися увага забезпеченню і захисту усіх інших прав дітей, позбавлених батьківської опіки, в т.ч. право на освіту, отримання медичних та інших базових послуг, особисте волевиявлення, захисту майна, права спадкоємства тощо».**

Обговорюючи п. 17 документу, було поставлено запитання: *Чому саме для маленьких дітей (до 3-х років) так важливо рости (розвиватися) у сім'ї?* Відповіді дітей такі:

«У цей період діти вперше пізнають світ і важливо, щоб сприйняття було позитивним».

«До 3 років дитина особливо потребує любові».

«Дитина розвивається, коли з нею спілкуються мама і тато».

Діти зазначали: *«У випадку перебування дитини у великих інтернатних закладах, необхідно активно розробляти стратегії виходу дітей з цих закладів, яка сприятиме поступовому закриттю таких установ. Жодні нові установи подібного типу не повинні утворюватися за жодних обставин»* (п. 18 частина 2).

Модератор розповів дітям про офіційну і неофіційну опіку, опіку за місцем проживання, на підставі родинних стосунків, у прийомній сім'ї.

Учасники дискусії підтримали ідею й завдання урядам країн щодо впровадження політики, спрямованої на підтримку, збереження сім'ї та повернення дітей із інтернатних закладів у свої сім'ї. При цьому діти апелювали до положень Конвенції ООН про права дитини, про що говорилося під час тренінгових занять: *«Ніхто не має права робити між нами розходження лише тому, що ми належимо до різних статей, національностей, розмовляємо різними мовами, ходимо в різні церкви».* Висловлена думка перегукується з п. 30 частини 2.

Діти-лідери наголошували, що особливо важливо правильно вивчити проблеми і потреби дітей, адже *«Дорослі, як правило, не розуміють дітей, тому потрібно їх навчити це робити»*.

Розмірковуючи над пунктами 44-48 щодо особливих заходів щодо реінтеграції сім'ї, діти зазначали:

«Коли вирішується будь-яке питання стосовно дитини, насамперед, потрібно запитати її, чи хоче вона іти в інтернат, чи навпаки, повертатися додому».

«Може для когось з дітей буде складно знову опинитися в сім'ї, для цього потрібен час. Важливо не підганяти дитину».

«Потрібно ще запитати батьків, чи хочуть вони, щоб дитина повернулася; чи не будуть більше пити чи гуляти».

Діти висловили певні сумніви щодо дієвості для України положення п. 53 частини 5: *«Стосовно неофіційних домовленостей щодо опіки над дитиною з далекими родичами, друзями чи іншими сторонами, країни-учасниці повинні вживати всіх відповідних заходів, аби такі опікуни сповістили про ці домовленості компетентним органам...»*:

«Ніхто нікому повідомляти нічого не буде».

«Чинovníки не будуть поспішати виявляти таких людей, бо їм потрібно буде допомагати, а грошей немає».

Не зовсім зрозумілим виявився для дітей п. 54: *«Ситуація, коли дитина очолює ведення господарства, має бути юридично визнаною формою альтернативної опіки над дитиною, яка бажає залишитися в своєму будинку, замість приймати якісь інші запропоновані варіанти опіки... Країни-учасниці повинні забезпечити, аби таке господарювання було в обов'язковому порядку захищене від усіх форм експлуатації чи насилля, контролювалося і підтримувалося місцевою громадою чи її відповідними структурами, особлива увага має приділятися здоров'ю дитини, господарським питанням, освіті та праву на успадкування. Особливу увагу потрібно звернути на те, щоб голова такого господарства зберігав усі права, передбачені статусом дитини, зокрема право на освіту і відпочинок»*.

Виникло багато запитань: дитина якого віку і за яких умов може залишитися вдома і відмовитися від запропонованих варіантів опіки. Була висунута пропозиція уточнити цей пункт.

Неодноразово на тренінгу, попередніх бесідах щодо участі дітей проголошувалася теза: *«Голос дитини має бути почутим»*. Тому учасники дискусій позитивно оцінили п. 55, 61 частини 5: *«На усіх етапах розгляду справи мають проводитися широкі консультації з дитиною, зважаючи на її можливості...»*.

«Під час планування потрібно враховувати, зокрема: рівень прив'язаності дитини до рідної сім'ї; можливість рідної сім'ї захистити дитину; висловлену дитиною потребу почуватися частиною сім'ї; бажання залишитися дитині в її місцевій громаді й країні; її культурне, мовне і релігійне підґрунтя; взаємини з братами і/чи сестрами...».

Більш детально було обговорено п. 60: *«Постійні зміни в умовах надання опіки шкодять розвитку дитини і виникненню прив'язаності, тому їх потрібно уникати»*. Дітям було задано запитання: *«Чи погоджуєтесь ви з думкою, що постійні зміни місця передання дитини шкодять її розвитку (біологічна сім'я, будинок дитини, інтернатний заклад, прийомна сім'я тимчасового передування і тд.)?»*

Відповіді дітей:

«Такі зміни дуже шкідливі».

«Коли дитину часто будуть переводити з одного місця в інше, у неї виробиться інстинкт до змін, вона не буде вміти підтримувати довготривалі зв'язки».

«Це дуже впливає на психіку. Дитина переживає стрес, шок».

«Непостійність, зміна місця переживання негативно відбивається на дитині».

«Діти не мають відчуття дому».

«Діти перетворюються у «перекотиполе».

«У дітей виробляється відчуття, що їх у будь-яку хвилину можуть покинути».

Відповідаючи на запитання стосовно п. 65: «Чому інтернатний заклад повинен знаходитися у найближче можливому місці від походження дитини?», діти сказали:

«Дитині буде легше звикнути до інтернату на рідній землі, ближче від дому, бо там навіть повітря буде рідним?».

«Діти зможуть частіше їздити додому».

«Якщо інтернат буде близько, може батьки зберуться відвідати дитину, привести іграшку з дому».

Усі одногосно підтримали п. 66 частини 6: «**Брати і/чи сестри в принциповому порядку не повинні розлучатися при направленні під альтернативну опіку, окрім випадків, коли існує очевидний ризик насильства чи інша обґрунтована причина з метою якомога кращого збереження інтересів дитини. У будь-якому випадку брати і/чи сестри повинні мати можливість підтримувати зв'язки між собою, окрім випадків, коли це суперечить їх бажанням**».

Діти зазначили:

«Дитина-сирота буде знати і відчувати, що в неї є рідна кровиночка, – це її підтримає».

«Є моральна допомога».

«Рідні брати чи сестри йдуть по житті як дві рідні душі».

«Сестра чи брат для дитини-сироти – це опора в житті».

«За брата чи сестру можна триматися, розраховувати на допомогу».

«Діти, позбавлені батьківської опіки, можуть і не знати, що у них є рідні брат чи сестра, а це злочин проти дитини».

Водночас було підмічено, якщо брати і сестри не хочуть підтримувати зв'язки між собою, їх потрібно переконати змінити таку позицію. Тому пропозицією стало вилучити слова із п. 66 «окрім випадків, коли це суперечить їх бажанням».

«Рідні брати і сестри, якщо вони проживають в різних інтернатах, повинні мати можливість зустрічатися за першої необхідності чи бажання».

Обговорюючи частину 7., увагу дітей привернуло положення п. 77: «Коли дитина перебуває під неофіційною опікою своїх **дідуся та бабусі**, останні мають автоматично визнаватися офіційними опікунами».

Діти не заперечували проти такої позиції, але підкреслили, що у цьому пункті потрібно додатково зазначити, що батьки, у разі неофіційної опіки дитини бабуся чи дідуся, не позбавляються відповідальності за її життя і долю, тому і відповідають за дитину у рівних долях з ними.

«Це дуже легкий спосіб, позбавитися від дитини, віддавши її до діда чи баби».

«Батьки не завжди запитують дітей, чи хочуть вони на довго їхати до діда чи баби».

«Батьки повинні відповідати за дитину, коли вона у бабусі чи дідуся, бо інакше, вони забувають, що батьки».

Модератор мотивував дітей поміркувати над п. 86 частини 7: «... Організації та установи повинні мати чітку політику й **націлювати дитину бути впевненою в собі та повністю інтегруватися в спільноту** зокрема за допомогою наявних життєвих та соціальних вмінь і навичок». Було задано запитання: «Чому так важливо націлювати дитину набувати впевненості у собі після виходу з інтернатного закладу, прийомної сім'ї?»

Відповіді дітей:

«Невпевненість не дозволить влаштуватися дитині-сироті на роботу».

«Потрібно бути впевненим, щоб змогти подолати усі перешкоди».

«Якщо людина впевнена у своїй силі, планах, у неї все вийде».

«Вихованці інтернатних закладів повинні бути впевненими у собі, і знати, що діти рівні у своїх правах».

«Діти-сироти – такі ж як і діти, котрі проживають у сім'ях, тому їм не можна принижуватися».

Учасники підтримали думку, що «Діти, що виходять з-під опіки, повинні заохочуватися брати участь у плануванні власного життя після припинення надання опіки» (п. 87).

«Потрібно вчити таких дітей приймати рішення».

«Вони теж повинні знати – голос дитини має бути почутим».

Знайомлячись із частиною 8, діти погодилися, що «За кордоном роз'єднані діти або діти, від яких відмовилися батьки, повинні отримувати той самий рівень захисту й піклування, що й діти «рідної» країни» (п. 94).

Учасники дискусії зазначили, що «Діти-жертви торгівлі не можуть перебувати в тюремному ув'язненні, ані притягуватися до кримінальної відповідальності за дії, вчинені під час їх перебування об'єктами торгівлі» (п. 97):

«Діти стали жертвами, їх обманули, тому вони невинні».

«Вони поводили себе так, бо їх примушували, можливо, били».

Частина 9 Попередніх рекомендацій ООН присвячена питанням надання опіки під час надзвичайних ситуацій.

Діти схвалили позицію, що «Усі принципи, зазначені у даних Рекомендаціях, повинні застосовуватися під час надзвичайних ситуацій внаслідок природних або антропогенних катастроф» (п. 106). Також вони погодилися, що «Під час надзвичайних ситуацій діти не можуть вивозитися до інших країн для отримання там альтернативної опіки, окрім непередбачуваних випадків, пов'язаних із здоров'ям, лікуванням та безпекою дитини. У цьому випадку діти повинні знаходитися якомога ближче від країни свого проживання, а також супроводжуватися кимось із батьків або опікуном, якого дитина знає, а також точно відома дата планованого повернення» (п. 114).

Таким чином, в цілому документ було схвалено. Він охарактеризувався як своєчасний і важливий.

Діти гордилися тим, що взяли участь в його обговоренні. Сподіваються, що Україна ратифікує рекомендації ООН якомога швидше, бо сирітство для нашої країни – надзвичайно гостра тема сьогодні.

6. Фокус-група з дітьми-вихованцями дитячого будинку «Любисток», результати їх опитування

Метою проведення фокус-групи з вихованцями ДБ «Любисток» стало вивчення намірів, тривог дітей; їх ставлення до сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; бачення основних проблем своїх батьків, якщо такі є, і виявлення готовності повернутися у рідну домівку.

У фокус-групі взяло участь 13 осіб, дітей віком від 10 до 16 років (список дітей подано у Додатках).

На початку роботи діти представилися, коротко розповіли власну історію життя, чому знаходяться у дитячому будинку.

На фото: діти-вихованці ДБ «Любисток»

Щоб зняти загальне напруження від очікування складних запитань, дітей запиталося: **«Що хорошого є у вашому дитячому будинку, чим ви задоволені, пишаєтесь?»** Відповіді були дещо розгублені. Одні казали: «Все!» і при цьому не могли назвати щось конкретно. Поступово вдалося з'ясувати, що хлопцям подобалися комп'ютери, те, що в дитячому будинку є майстерня; дівчаткам – саме приміщення дитячого будинку, те, що їм інколи показують, як готувати різні страви, дозволяють це зробити самому.

Багато хто з вихованців «Любистку» раніше проживали в ДБ «». Діти підкреслили, що відчули значну відмінність між умовами життя та виховання в «Любистку» (с.Нові Петрівці) та «Сонячному» (с. Жуків). Тому середовище, створене у «Любистку», видається їм дружнім, сприятливим і захищеним. Натомість діти із ДБ «Сонячний» заздять своїм товаришам.

«Я щасливий, бо я живу саме у цьому ДБ», – написав в анкеті хлопчик 11 років, вихованець «Любистка»; *«Я попав у дитячий будинок, який дає мені щастя»,* – сказав на фокус-групі хлопець 16 років.

Виявити одну досить гостру проблему дозволили відповіді дітей на запитання **«Що є поганому в дитячому будинку, що робить вас нещасливими?»**.

Всі діти одногосно зазначили, що у дитячому будинку «Любисток» їм не подобаються декотрі з вихователів, бо ті принижують їхню гідність, кричать, грубо з ними поводяться. Спочатку діти не називали імен та прізвищ, але згодом таємниця розкрилася, що підтверджує гостроту проблеми. Особливо критичними є стосунки вихователя з хлопцями.

На запитання **«Чи хочете ви жити в сім'ї (вдома)?»** однозначної відповіді не було. Переважно, досвід перебування дітей сім'ї – негативний, батьки, як правило, пили, надовго пропадали з дому тощо. У багатьох дітей із ДБ «Любисток» фактично немає сім'ї – батьки або померли, пропали без вісті або вештаються невідомо де.

Діти не вірять, що таким батькам хтось допоможе, вилікує їх від алкоголізму, *«поверне до правильного життя»,* бо *«Це вже не раз пробували робити»*. Тому на запитання **«Яка допомога потрібна вам особисто, щоб повернутися додому?»** і **«Яка допомога потрібна вашим батькам (якщо вони є)?»** не дали чіткої відповіді.

Відверте небажання окремих дітей жити чи повернутися в сім'ю, говорить про необхідність певної роз'яснювальної роботи серед вихованців ДБ та інтернатів щодо переваг сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

«Хто дасть гарантію, що мені там буде добре?».

«Краще я залишуся з друзями з ДБ, я їх знаю, вони надійні».

«Я не хочу жити в якійсь сім'ї, моє бажання поступити кудись після «Любистку» і йти на роботу».

Водночас 6 дітей сказали, що мріють жити в сім'ях. Ще 3 особи зайняли нейтральну позицію.

«Я мрію знайти хороших батьків».

«Якби хороша сім'я захотіла мене взяти, я б пішов».

Вихованці ДБ «Любисток» знають про прийомні сім'ї, проте перевагу помітно віддають сім'ям опікунів із числа родичів. Діти хочуть жити зі своїми тітками, сестрами, бабусями, тому, коли такі є, – іншої сім'ї не уявляють.

Запитання модератора: **«Про що ви найчастіше думаєте, з приводу чого найбільше хвилюєтесь, коли розмірковуєте про своє майбутнє життя після виходу із дитячого будинку?»** виявилось складним для дітей. Очевидно вони ще не задумувалися над цим, чи ніхто з ними на цю тему не розмовляв.

Відповіді дітей були поодинокі:

«Про те, чи зможу я поступити туди, куди хочу».

«Де я буду жити».

Щодо останнього, то майже всі переконані, що держава забезпечить кожного житлом після виходу ДБ, тому особливо з цього питання не переймаються.

Для того, щоб почувати себе впевнено у самостійному житті, діти хочуть навчитися долати конфлікти, вміти налагоджувати стосунки із незнайомими дітьми; хлопці хочуть знати, як знайомитися з дівчатками тощо. Висловлені дітьми побажання підтверджують необхідність запровадження у ДБ, школах-інтернатах модульного курсу «Вчимося жити самостійно», у рамках якого розглядаються усі питання, що становлять соціальну компетентність випускника закладу опіки.

Загалом, розмова з дітьми виявилася досить складною. Діти з великим хвилюванням згадують про своє минуле. Вона не послідовні у твердженнях. Їхні висловлювання скупі, часто суперечать одне одному.

Аналіз відповідей скоріше засвідчує неадекватність сприйняття дітьми життєвої ситуації:

«Я задоволена тим, як складається моє життя».

«Я живу у дитячому будинку, мені там добре і все влаштовує».

«Я щасливий, бо у мене багато друзів».

Почування дітей можна оцінити, проаналізувавши відповіді, наскільки дитина задоволена тими чи іншими аспектами життя і що їй найбільше не вистачає у житті. Щодо прав, яких найбільше не вистачає, то багато вихованців ДБ «Любисток» (6 осіб) зазначили, що не задоволені можливістю вільно висловлювати свою точку зору. Можна зробити припущення, що ситуація спровокована конфліктом із вихователем.

3 вихованців «Любистку» сказали, що не задоволені ставленням до тебе однолітків; 4 – вчителів; 2 – в цілому ставленням дорослим; 2 – як складається життя загалом.

9 дітей зазначили, що їм найбільше не вистачає доброго ставлення оточуючих; 6 – грошей; 6 – впевненості у майбутньому; 5 – знань; 2 – одягу; 1 – здоров'я.

«Я відчуваю порушення права дітей-сиріт на особливу турботу».

«Найбільшою мірою я потребую права на особисту турботу».

«Найбільшою мірою я потребую права вільно висловлювати свою думку та права на захист від жорстокості».

«Найбільше я потребую права на освіту та захист від жорстокого поводження».

«Найбільше в житті мені не вистачає доброго ставлення оточуючих».

«Мені не вистачає сім'ї».

«Я часто сварюся з друзями».

«Найбільшою мірою мені в житті не вистачає мами».

«До мене погано ставляться окремі вихователі».

«У часто конфліктую з іншими».

«У мене найчастіше виникають проблеми з однолітками».

«У моєму житті найчастіше виникають проблеми з окремими вихователями».

«Я конфліктую з вихователем. У мене немає кишенькових грошей».

«Потрібно захистити дітей від жорстокості».

«Я найбільше потребую права на захист від вживання наркотиків».

На запитання **«Від кого ти насамперед чекаєш допомоги?»** діти відповіли так: 10 – від директора дитячого будинку; 10 – від вихователів ДБ; 5 – від друзів; 5 – від бабусі/дідуся; по 2 – від родичів і батьків; по 1 – від братів чи сестер, від працівників соціальних служб, від релігійних об'єднань, від самого себе.

Таким чином, вихованці дитячого будинку «Любисток» великі надії і сподівання покладають саме на директора ДБ, його мудрість і справедливість, вони чекають на підтримку вихователів, родичів (якщо такі є) і друзів. Водночас заслуговує на увагу, що 3 вихованців ДБ очікують на допомоги з боку благодійної організації, що може свідчити в т.ч. і про довіру організації «Кожній дитині».

Вивчення ієрархії ціннісних орієнтацій здійснювалося й за допомогою індикаторів іншої (проективної) спрямованості. Під час опитування дітям запропонували вказати, **що б вони зробили, якби були чарівником**. Серед зазначеного:

«Хочу знайти собі хороших-прехороших батьків».
 «Повернула б вкраденого брата».
 «Я хочу завжди бути з мамою».
 «Щоб усі батьки не пили».
 «Я хотів би повернути маму і тата».
 «Щоб моя мама ніколи-ніколи не померла, щоб не пила і курила».
 «Щоб у мене була сім'я».
 «Налагодив би порядок в країні. Повернув би своїх батьків».
 «Мати рідну маму».
 «Я хочу мати рідну матусю».
 «Щоб мої рідні жили завжди, не вмирили і не хворіли».
 «Щоб усі діти були і небідні, і небагаті».
 «Щоб у моїх друзів і всіх все було добре».
 «Якби я був чарівником, то зробив би машину часу».
 «Хочу добре навчатися».

Як бачимо, бажання перш за все стосуються створення чи відновлення родинних стосунків. Діти люблять рідних батьків, якими б вони не були, і зазначають «Якби трапилося чудо – і мама чи тато змінилися, вони б з радістю повернулися додому».

Для порівняння, для дітей, що проживають в сім'ях, за результатами різних соціологічних досліджень, у вочевидь, у відповідях на це запитання, в першій половині рейтингу домінують матеріальні цінності. Утім, притаманний дітям прагматизм допомагає їм тверезо дивитися на світ, розуміти його реалії, зважено оцінювати свої можливості й можливості людей, які їх оточують.

Бажані зміни у середовищі ДБ «Любисток» ми сподівалися відстежити, проаналізувавши відповіді на запитання: **«Щоб ти зробив, якби був директором вашого дитячого будинку?»**.

Відповіді дітей:

«Якби я був директором нашого дитячого будинку, то зробив би, щоб у ньому працювали лише хороші вихователі».

«Я б вигнав поганих вихователів».

«Якби я був директором дитячого будинку, то зробив би все, що у моїх силах».

«Якби я був директором дитячого будинку, то зробив би з дитячого будинку країну мрій».

«Я б зробив майданчик для футболу».

«Я б зробила власну їдальню».

Щодо перетворення «Любистку» у дружнє до дітей середовище, варто взяти до увагу і таку думку дітей: «Добре, якби в дитячому будинку був мікроавтобус чи машина, щоб розвозила додому вихованців, коли ті захочуть».

Діяльність організації «Кожній дитині» вихованці ДБ «Любисток» бачать, перш за все, у напрямках: підтримка і допомога вихованцям інтернатних закладів; навчання дітей бути самостійними, брати участь у прийнятті рішення. Як важливий напрям діяльності діти відмітили захист дітей від жорстокого поводження і створення для дітей центру взаємопідтримки і взаємодопомоги. Водночас, потрібно враховувати, що вибори вихованців ДБ обмежилися лише варіантами, запропонованими у анкеті, хоча передбачалося, що вони лише наштовхнуть дітей на власні пропозиції.

Результати відповіді на запитання: **«Що, на твою думку, може і повинна зробити організація «Кожній дитині», щоб допомогти дітям, підтримати їх, досягти мети своєї діяльності?»** (дитина могла вибрати декілька відповідей чи зазначити свою)

№ п/п	Захід	Кількість виборів, осіб
1	Допомогти налагодити стосунки між батьками	6

2	Підтримати вихованців інтернатних закладів, оточити їх допомогою і увагою	11
3	Навчити дітей, як бути самостійними, брати участь у прийнятті рішень	12
4	Навчити дорослих і дітей, як організувати дозвілля дітей	3
5	Створити для дітей центр взаємодопомоги і взаємопідтримки	8
6	Захистити дітей від жорстокого поводження і насильства	8
7	Видавати для дітей журнал, іншу друковану продукцію	5
8	Інше	-

На запитання **«Що, на твою думку, може зробити організація «Кожній дитині» для тебе особисто?»** вихованців «Любистка» відповіли:

«Поверніть мене в сім'ю».

«Допомогти знайти брата».

«Організація «Кожній дитині» може влаштувати мене в сім'ю».

«Організація може допомогти моїй хресній взяти мене під опіку».

«Допомогти налагодити стосунки з батьками. Хочу вчитися у дуже хорошому інституті».

«Допомогти отримати освіту і знання».

«Розповісти про мої права».

«Допомогти отримати освіту».

«Підтримати вихованців ДБ «Любисток».

«Допомогти вирішити мої проблеми».

12 із 16 дітей, що заповнювали анкету зазначили, що хотіли б допомагати організації «Кожній дитині»? Проте, на запитання **«Що саме ти хотів би робити?»** діти, переважно, давали загальні відповіді:

«Допомогти дітям, в яких сім'я п'є горілку».

«Я б допомагала всім людям».

«Я допомагаю би організації «Кожній дитині» робити, щоб кожна дитина знаходилася у сім'ї».

«Я хотіла б допомагати організації «Кожній дитині».

Важливо взяти до уваги, що вихованці ДБ «Любисток» хочуть знати додаткову інформацію про організацію «Кожній дитині». Думки щодо зазначеного представлено у таблиці:

Результати відповіді на запитання: **«Яку додаткову інформацію про організацію «Кожній дитині» ти хотів би отримати? (можна було вибрати кілька варіантів відповіді)»**

№ п/п	Інформація	Кількість виборів, осіб
1	Де знаходиться офіс організації	7
2	Повну інформацію, чим займається організація	9
3	Веб-сайт (web-site) організації	2
4	Хто працює в організації	2
5	Яким дітям допомогла організація, їхні життєві історії, контактний телефон, адреса	9
6	Інше «Хочу, щоб у мене було багато друзів»	1

Таким чином, отримані результати є прямим керівництвом до реагування і дій як з боку організації «Кожній дитині», так і з боку Вишгородського районного ЦСССДМ, служби

реінтеграції та соціалізації вихованців інтернатних закладів, а також директора ДБ «Любисок».

7. Результати анкетування учасників тематичної зміни «Права дитини»

Опитування (анкетування) учасників тематичної зміни проводилося з метою збору та аналізу інформації про дотримання прав дітей Вишгородського району, їхнього соціального почування, наявних проблем й прагнень та, відповідно, планування подальшої діяльності МБО «Кожній дитині».

Всього опрацьовано 131 анкета (з них 16 – вихованців «Любистку»). З анкети потрібно вважати недійсними, отож, до аналізу прийнято 112 анкет дітей віком 10-17 років (анкети «Любистку» аналізувалися окремо).

Вікові групи опитаних розділилися таким чином: 10-12 років – 12 осіб (10,7%); 13-15 – 51 особа (45,6%); 16-17 років – 39 осіб (34,8%).

За статтю: хлопців – 42 особи (37,5%); дівчат – 70 осіб (62,5%),

За місцем проживання: місто – 62 особи (55,4%); село – 50 осіб (44,5%).

За результатами опитування, більшість дітей (68%) вважають, що права дітей в Україні «порушуються досить часто»; майже кожен третій – «інколи», кожен восьмий респондент – не зміг відповісти з упевненістю. Жоден опитаний не зазначив, що права дітей в нашій країні не порушуються.

Таблиця 1

Результати відповіді на запитання: **«Як ти вважаєш, чи порушуються права дітей в Україні?»**

№ п/п	Варіант відповіді	Кількість виборів	%
1.	Не порушуються	0	0
2.	Порушуються інколи	31	27,7
3.	Так, порушуються досить часто	68	60,1
4.	Важко відповісти	13	11,6

Відповіді дітей на запитання **«Які права дітей порушується найчастіше?»** розмістилися у такій ієрархії: на першому місці – право на якісну медичну допомогу (56,3%); на другому – «право на захист від жорстокості, знущання, брутального поводження» (44,6%); на третьому – «право на захист від сексуальної експлуатації» (43,8%); на четвертому – «право на освіту» (42,0%); на п'ятому – «захист дітей від викрадення та продажу» (39,3%). Далі називалися права: «діти не повинні залучатися до підневільної, непосильної, надмірної чи небезпечної праці» (38,4%), «рівність прав всіх дітей незалежно від національності, статі, мови» (36,6%), «право на захист від вживання наркотиків» (33,9%) та ін.

Діти вважають, що найменшою мірою в Україні порушуються права на: вступ до громадських (дитячих, молодіжних) об'єднань; отримання інформації, яка сприяє розвитку дитини та право на користування своєю культурою, мовою.

Таблиця 2

Результати відповіді на запитання: **«Які права дітей порушуються, на твою думку, в Україні найчастіше? (Можна було вибрати кілька варіантів відповіді)»**

№ п/п	Варіант відповіді	Кількість виборів	%
1.	Рівність прав всіх дітей не залежно від національності, статі мови	41	36,6
2.	Право на піклування батьків, родичів, громади та держави	27	24,1
3.	Право дітей на виживання та здоровий розвиток	28	25,0
4.	Захист дітей від викрадення та продажу	44	39,3

5.	Право на достатній для розвитку дітей рівень життя	37	33,0
6.	Право на повноцінне харчування	15	13,4
7.	Право на якісну медичну допомогу	63	56,3
8.	Право на освіту	47	42,0
9.	Право вільно висловлювати свою думку, мати власні погляди та переконання	34	30,4
10.	Право на захист від втручання в особисте життя	32	28,6
11.	Право на вступ до громадських (дитячих, молодіжних) об'єднань	4	3,6
12.	Право на отримання інформації, яка сприяє розвитку дитини	5	4,5
13.	Право на захист від інформації, яка шкодить благополуччю дітей	26	23,2
14.	Доступність інформації щодо прав дитини	10	8,9
15.	Захист від жорстокості, знуцання, брутального поводження	50	44,6
16.	Право на користування своєю культурою, мовою	5	4,5
17.	Право сповідувати свою релігію	6	5,4
18.	Право дітей-інвалідів на особливу турботу	30	26,8
19.	Право дітей-сиріт на особливу турботу	29	25,9
20.	Діти не повинні залучатися до підневільної, непосильної, надмірної чи небезпечної праці	43	38,4
21.	Право на відпочинок	17	15,2
22.	Право дітей на розвиток талантів	16	14,3
23.	Право на захист від вживання наркотиків	38	33,9
24.	Право на захист від сексуальної експлуатації	49	43,8
25.	Право дітей, що порушили закон, на справедливе до них ставлення	24	21,4

Відповіді дітей на запитання **«Яких прав найбільшою мірою потребуєш особисто ти?»** показали, що найбільше діти потребують забезпечення права на освіту; на розвиток талантів і відпочинок; на якісну медичну допомогу; на захист від жорстокого поводження; на вільне висловлювання власної думки; на особисте життя і достатній для розвитку рівень життя.

Помітно вирізнялося серед інших зазначене дітьми право на захист від вживання наркотиків, що може свідчити про подальше поширення цього явища у дитячому середовищі. Серед інших прав, що повторювалися у виборах дітей: право на самостійність, свободу дій.

"Права дітей на розвиток талантів". "Права на якісну медичну допомогу. Права на безкоштовну допомогу". "Права на відпочинок". "Права на вільне висловлювання власної думки. Права на освіту". "Права на особисте життя. Права сповідувати свою релігію. Права на освіту". "Права на відпочинок. Права на достатній для розвитку дітей рівень життя. Права на захист від вживання наркотиків". "Права на захист від насильства та жорстокості. Права на захист від викрадення і продажу. Права на освіту". ""Щоб не курили, не пили, не кололися. Щоб не билися". "Право на освіту, на відпочинок, на захист від вживання наркотиків". "Права на освіту. Захист від викрадення та продажу". "Захист від сексуальної експлуатації. Права та освіту і власну думку". "Права на якісну медичну допомогу, освіту і свободу слова". "Права на вступ до громадських об'єднань, права на якісну медичну допомогу". "Висловлювати вільно власну думку, використовувати свій вільний час, як мені до вподоби. Щоб не обмежувалися мої права". "Право на якісну медичну допомогу". "Право на харчування, право на освіту". "Право на освіту без хабарів". "Права на вступ до громадських об'єднань. Захист від жорстокості. Права на розвиток талантів". "Права на якісну

медицину, освіту. Захист від жорстокого поводження та брутального ставлення". "Права на увагу до прохань дитини". "Права на особисте життя". "Права на безкоштовне навчання і медицину". "Права дітей-сиріт на особливу турботу". "Права на достатній для розвитку рівень життя. Права на якісну медичну допомогу і освіту". "Права власного вибору та захист від втручання в особисте життя". «Права на розвиток талантів та здоровий спосіб життя». «Права дітей-сиріт на особливу турботу». «Права на захист від вживання наркотиків». «Право займатися спортом за уподобанням». «Права на освіту та охорону здоров'я». «Права на самостійність». «Права на піклування батьків». «Захисту від вживання наркотиків, сексуальної експлуатації». «Права на самостійність». «Права на достатній для розвитку рівень життя. Захист від жорстокого поводження». «Права на свободу». «Право на розвиток таланту і його представлення». «Права на достатній рівень життя». «Права на достатній рівень життя». «Права на особисте життя, недоторканість». «Права на захист від втручання в особисте життя». «Права займатися тим, що найбільше подобається». "Права на свободу дій, слова". ""Права на достатній для розвитку рівень життя". "Права на відпочинок. На розвиток талантів".

Результати опитування показали, 4,5% дітей незадоволені, як вони одягаються; 6,3% – як харчуються. Проте більшу тривогу викликають відповіді, що свідчать про розчарування 8,1% дітей тим, як складається їхнє життя в цілому.

Соціально-економічні негаразди в країні не дозволяють повною мірою задовольнити житлові та майнові права дітей. Забезпечення дітей окремою кімнатою, сучасне обладнання помешкання залишаються для багатьох мрією – кожна десята дитина не задоволена умовами, в яких вона живе.

У підлітковому віці велике значення має особистісне самовизначення людини, яке, не рідко, формується на основі ставлення до дитини інших. За результатами опитування, 10,7% дітей не задоволені ставленням до себе своїх однолітків, стільки ж – ставленням загалом дорослих. Та найбільше вражає незадовільна оцінка багатьма дітьми ставлення до них педагогічних працівників – кожна п'ята дитина, 20,6%, не задоволена ставленням до себе вчителів.

Діти прагнуть якнайшвидше стати самостійними, брати участь у прийнятті рішень. Їх готовність до відкритого діалогу, до дискусій і дебатів, певний протест дорослим відчувалися упродовж усієї зміни. Як підтвердження, 18,8% дітей не задоволені можливістю вільно висловлювати свою точку зору.

Слабким є здоров'я дітей Вишгородського району: 17,9% опитаних скаржаться на своє здоров'я.

Таблиця 3

Результати відповіді на запитання: **«Наскільки ти задоволений...»**

	Скоріше не задоволений/на	%	Зовсім не задоволений/на	%
1. Житловими умовами (умовами, в яких ти живеш)	11	9,8	2	1,8
2. Як ти одягаєшся	5	4,5	0	0
3. Як ти харчуєшся	7	6,3	0	0
4. Своїм здоров'ям	16	14,3	4	3,6
5. Ставленням до тебе однолітків	9	8,1	3	2,7
6. Ставленням до тебе вчителів	16	14,3	7	6,3
7. В цілому ставленням до тебе дорослих	10	8,9	2	1,8
8. Можливістю вільно висловлювати свою точку зору	19	17,0	2	1,8
9. Тим, як складається твоє життя в цілому	9	8,1	0	0

Значний блок запитань анкети стосувався взаємин у сім'ї, виявлення слабких і сильних сторін сімейного устрою, визначення тих перешкод і труднощів, що заважають дитині відчувати себе у сімейному оточенні захищеною і щасливою.

На запитання **«Що доброго є у твоїй сім'ї, чим ти пишася, від чого отримуєш задоволення, відчуваєш себе щасливим?»** діти відповідали по-різному. Однак лейтмотив залишався один: діти пишася і цінують у сім'ї дружбу, любов, взаєморозуміння, взаємотурботу і повагу.

"У мене дружна сім'я, і я цим пишася". "Моя родина дуже весела і гостинна". "Моя сім'я багатодітна, дружна". "Я пишася батьками, у нас панує любов і взаєморозуміння". "Дружність, справедливість, розуміння". "Вихованість". "Я пишася тим, що у нас – колектив". "Оптимізм. Визнання серед людей". "Повага і розуміння". "Рівні права з старшою сестрою". "У мене добрі і турботливі батьки". "Мене в сім'ї поважають, люблять і цінують". "Кожен у сім'ї любить один одного". "Батьки завжди вислуховують мене, добре до мене ставляться". «Завжди один одного підтримуємо, завжди разом». «Я пишася своїми батьками». «Я отримую задоволення від часу, проведеного разом із родиною». «Взаємна любов». «Я люблю свою родину і сильно нею дорожу». «Мені подобається ставлення батьків до мене. З ними дуже весело». «Щаслива тому, що в мене найкраща родина в світі». "Отримую задоволення від вечорів у колі сім'ї".

Помітна частина дітей пишася мамою чи татом, сестрою чи братом, загалом тим, що мають батьків.

"Я маю батьків". "Я пишася мамою і татом". "Ми всі з татом і мамою схожі". "Що поруч є мама". "Пишася батьками, тим, що вони мене виховали". «Я дуже пишася своїм старшим братом». "Я пишася своєю мамою". "Ніхто не курить і не п'є".

Лише окремі діти зазначили, що основним предметом їхніх гордощів стосовно власної сім'ї є житлові умови.

"Умовами проживання". «Живемо у гарних житлових умовах, вся сім'я мене любить, а з сестрою немає коли сумувати».

Аналіз відповідей дітей на запитання **«Що поганого у твоїй сім'ї, від чого ти засмучуєшся, що хочеш змінити?»** показав, що діти переважно засмучуються:

- від сварок;

"Засмучуюся, коли сваряться мама і тато. У родині не постійно є порозуміння". "Щоб батьки менше сварилися". "Сварки". "Немає взаєморозуміння і достатку". "Немає родинного затишку, довіри, взаєморозуміння". "Засмучуюся, коли батьки сваряться і втручаються у моє особисте життя". "Непорозуміння між батьками. Я часто засмучуюся від сімейних сварок". «Мені не подобається, що іноді мої батьки лаються». "Іноді сваримося".

- що батьки їх не розуміють;

"Батьки часто не розуміють мене. Вони не в змозі заплатити за кінний спорт". "Сварки між батьками. Мало розуміння моїх інтересів". "Змінити ставлення батьків до дискотек та клубів". "Несхожістю з батьками, вібчутною різницею у віці". «Щоб тато міг мене правильно розуміти у різних ситуаціях». "Не подобається, коли батьки порівнюють молодь сучасну і колишню". "Батьки не розуміють дітей". "Невизначеність і не витримка тата. Непорозуміння з батьками".

- що батьки вживають алкоголь;

"Батя попиває".

- що діти не відчувають любові і підтримку;

"Хочу більше любові і підтримки". "Щоб до мене нормально ставилися". "Я – найменший, за мною всі пильно дивляться і багато роботи на мене спирають".

- коли батьки розлучаються;

"Батьки розлучилися. Хочу, щоб вони знову були разом". "Мої тато з мамою живуть окремо. Я часто хворію. Хочу змінити стосунки з мамою". "Батьки розведені. Мама ледве ходить".

- від жорстокого поводження;

"Щоб мене в сім'ї не били". "Не маю тата. Засмучуюся від поводження зі мною".

- **що батьки вимушені багато працювати;**
"Мої батьки багато працюють, щоб дати мені все найкраще". "Якщо підвищать заробітну плату, у моїх батьків з'явиться більше часу, щоб бути разом зі мною". "Я засмучуюся, що мама довго затримується на роботі". «Я засмучуюсь з того, що ми мало часу проводимо з мамою разом».
- **від стану здоров'я членів сім'ї;**
"Хворіємо".
- **від матеріальних і житлових умов:**
«Не задоволений їжею, мало грошей». «Недостатньо грошей». "Житлові умови".

Найбільше засмучують такі відповіді: "Немає мами". "Батько". "Характер батька, суперечки між батьками". "Щоб був нормальний тато".

17% дітей (19 осіб) зазначили, що їхнім батькам потрібна допомога; 56,3% відмовилися від допомоги; інші – не визначилися з відповіддю.

Щодо бажаних видів допомог, то це: гроші (матеріальна підтримка), лікування, належне місце роботи.

Мамі потрібно допомогти у:

"Лікуванні і грошах". "У мами проблеми з ногами – їй потрібна медична допомога. Тату – медична допомога із спиною". "Потрібно підлікувати". "Медична допомога для лікування суглоба". "Мамі потрібна підтримка". "Мама хворіє". "Мама хвора, а грошей на лікування не вистачає". "Підвищити заробітну плату". "Матеріальна проблема". "Поправити здоров'я". "Мама ледве ходить, у неї хворе серце". «Моя мама постраждала від катастрофи на Чорнобильській АС, і я вважаю, що держава повинна виділити їй якусь путівку». «Допомогти у матеріальному плані». «Знайти гарну роботу».

«Матеріальну підтримку». «Знайти мамі роботу. Покращити її стан здоров'я». «Мамі допомогти у роботі, бо вона витрачає на неї багато сил і здоров'я, через це часто засмучена».

Тату потрібно допомогти у:

"Лікуванні і грошах". "Потрібно підлікувати". "Мамі – у зміцненні здоров'я, тату – знайти гарне місце роботи". "Через його вік, він має проблеми з працевлаштуванням". "Нам потрібна матеріальна допомога". "Батькам потрібна матеріальна допомога для харчування і повноцінного життя". "Матеріальну допомогу і у збереженні здоров'я". "У тата був інфаркт". "Маті і тату допоможіть із здоров'ям". «Знайти гарну роботу». "Нам потрібна матеріальна допомога". «Тату і мамі потрібна допомога в усьому, що я не в силах зробити». "Щоб батько кине пити". "Лікування проти алкоголізму". "Батьку визначитися у житті, розібратися з думками, бути витриманим, стриманішим і терпкішим".

Окремі діти не правильно зрозуміли суть запитання, розповідаючи про те, якою повинна бути їхня допомога батькам.

Потреби дітей можна з'ясувати, коли проаналізувати їхні відповіді на запитання **«Чого серед переліченого тобі найбільшою мірою не вистачає в житті?»**. Під час заповнення анкети діти із Вишгородського району зазначили, що найбільше їм не вистачає впевненості у майбутньому (49,1%), здоров'я (32,1) і вільного часу (31,3%).

Простежується і певний прагматизм дітей: показники «гроші» і «знання» стоять майже поруч – 25,9 і 23,3%. Утім такі прагнення притаманні, за результатами різних соціологічних досліджень, усім громадянам сучасної України, як дітям, так і дорослим.

Проблемою дітей нашої доби є вільний час, дозвілля. Результати цього дослідження підтвердили таку тенденцію – 18,8% опитаних сказали, що їм найбільше не вистачає можливостей цікаво проводити вільний час, а 31,3% – про відсутність такого загалом.

У такій ситуації, коли дозвілля перетворюється у безцільне вештання вулицями чи тривалий перегляд телепередач, важлива підтримка дорослих, їх довірливе і небайдуже ставлення. Натомість 10,7% дітей (а можна припустити, що це діти, у яких відсутні навички організації змістовного дозвілля) зазначають, що їм не вистачає доброго ставлення оточуючих.

На відсутність друзів, «компаній», частіше вказували діти, що відмінно чи добре навчаються в школі, а на можливості продовжувати навчання – шістнадцяти-сімнадцятирічні юнаки чи дівчата.

Невпевненість у майбутньому, а нерідко і власних силах, викликає певне занепокоєння дітей, їхню тривогу чи розпач.

Таблиця 4

Результати відповіді на запитання: **«Чого серед переліченого тобі найбільшою мірою не вистачає в житті?»** (Можна було вибрати кілька варіантів відповіді)

№ п/п	Варіант відповіді	Кількість виборів	%
1	Їжі	1	0,9
2	Одягу	3	2,7
3	Доброго ставлення оточуючих	12	10,7
4	Грошей	29	25,9
5	Знань	25	23,3
6	Вільного часу	35	31,3
7	Можливості цікаво його проводити	21	18,8
8	Друзів	12	10,7
9	Впевненості у майбутньому	55	49,1
10	Здоров'я	35	31,3
11	Можливості продовжувати навчання	10	8,9

Серед іншого: "Можливості мати хобі". "Любові". "Піклування мати і тата".

Діти, як правило, усвідомлюють свої проблеми, труднощі, що заважають досягати мети.

У відповідях на запитання **«Які ще проблеми найчастіше виникають у твоєму житті?»**:

- невміння налагоджувати стосунки з іншими;

"Непорозуміння з батьками. Ніколи не вистачає кишенькових грошей". "Сварки. Думаю, куди поступити після школи". "Я з усіма сварюся". "Непорозуміння з батьками". "Спілкування з рідними – інколи вони не розуміють мене". "Проблеми з оточуючими". "Я завжди сварюся з мамою, не хочу чи цього і знаючи, що я не права". «Незмога переконати іноді оточуючих у правильному виборі». «Конфлікти з родичами». «Моя нерішучість і надмірна довірливість». «Ставлення оточуючих». «Конфлікти з мамою через мою нестриманість».

- небажання вчитися, проблеми у школі;

"Проблеми з освітою та відпочинком". «Погані оцінки в школі». «Я не вчуся, бо лінь». «Проблеми з навчанням». «Мені лінь вчитися». «Проблеми з навчанням». «Несправедливість у школі». "До мене погано ставляться вчителі. Я не отримую деяких знань". "Погане ставлення до мене вчителів". «Проблеми в школі». "Лінь".

- проблеми з друзями;

"У мене виникає багато проблем з друзями". "Часто сварюся з хлопцями". "Сварки з друзями через непорозуміння". «Нерозуміння однолітків». "Брутальність, невихованість і духовна бідність однолітків".

- інші проблеми.

"Мені не вистачає можливості мати хобі, інколи грошей. Найчастіше виникають непорозуміння з батьками". "Погану поведучуся в школі. Є проблеми з міліцією". "Мало оздоровлююся, не вистачає грошей". «Нестача грошей».

"Непорозуміння в сім'ї, недостатність грошей". "Мене постійно турбують думки про моє майбутнє". "Проблеми в особистому житті". «Вибір професії». «Вибір майбутньої професії».

«Я дуже невпевнена у собі». «Проблема часу». «Проблеми зі здоров'ям». «Забагато довіряю людям, дуже добра».

Утім, 40,2% дітей вважають, що їм вдається вирішувати ті життєві проблеми, що з'являються, у більшості випадків, а 29,5% переконані, що це їм вдається майже завжди.

Не зважаючи на значну кількість дітей, які готові самотужки долати перешкоди та труднощі, на особливу увагу заслуговують 25% дітей (кожна четверта дитина), котрі зазначили, що їм «однаковою мірою як вдається, так і не вдається вирішувати проблеми», чи «частіше за все, не вдається».

Таблиця 5

Результати відповіді на запитання: **«Чи вдається тобі вирішувати ті проблеми, які виникають у твоєму житті?»**

№ п/п	Варіант відповіді	Кількість виборів	%
1.	Так, майже завжди вдається	33	29,5
2.	У більшості випадків	45	40,2
3.	Приблизно однаково часто як вдається, так і не вдається	22	19,7
4.	Частіше мені не вдається вирішувати мої проблеми	6	5,4
5.	Майже ніколи не вдається	2	1,8

При іноді показовій самостійності, діти сподіваються на дорослих, чекають на їхню підтримку, принаймні, прагнуть, щоб дорослі були поруч і за першим зверненням чи необхідністю прийшли на допомогу, захистили.

83,1% дітей насамперед чекають допомоги, підтримки від батьків, що засвідчує вплив батьківської уваги на процес становлення юної особистості.

У підлітковий період референтними стають друзі, однолітки. Їхня думка, ставлення, як правило, пріоритетні, тому закономірно, що 46,4% опитаних очікують підтримки від друзів; 36,6% – від братів/сестер. Розраховують діти і на родичів.

7 дітей сподіваються на допомогу з боку працівників центрів соціальних служб для сім'ї дітей та молоді; 4 – від релігійних об'єднань; 3 – від благодійних організацій. Водночас прикритим видається факт, що лише 8 осіб чекають допомоги і підтримки від вчителів.

Є діти (4 особи), котрі не сподіваються на чийсь допомогу, розраховуються тільки на себе.

Таблиця 6

Результати відповіді на запитання: **«Від кого ти насамперед чекаєш допомоги, підтримки у вирішенні проблем, які виникають у твоєму житті? (Можна було вибрати кілька варіантів відповіді)»**

№ п/п	Варіант відповіді	Кількість виборів	%
1	Від батьків	93	83,1
2	Від дідуся/бабусі	25	22,3
3	Від братів/сестер	41	36,6
4	Від інших родичів	14	12,5
5	Від однокласників	4	3,6
6	Від друзів	52	46,4
7	Від вчителів	8	7,2
8	Від працівників соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді	7	6,3
9	Від міліції	5	4,5

10	Від інших державних установ	0	0
11	Від дитячих чи молодіжних організацій	1	0,9
12	Від релігійних об'єднань	4	3,6
13	Від благодійних організацій	3	2,7
14	Мені не потрібна допомога	5	4,5
15	Мені навряд чи хтось захоче допомогти	1	0,9
16	Мені навряд чи хтось зможе допомогти	0	0
17	<i>Від себе</i>	4	3,6
18	<i>Від Бога</i>	1	0,9

Дітям пропонувалося розмістити на трьох місцях свої прагнення у житті. Найбільше дітей (44 особи) поставили на перше місце «одержати хорошу освіту, здобути професію, яка подобається», на друге – «одружитися з коханою людиною (вийти заміж за кохану людину)», на третє – мати дітей. Водночас, якщо розглянути сумарні показники, то найчастіше діти обирали позицію «одружитися з коханою людиною (вийти заміж за кохану людину)»; на другому місці за загальною кількістю виборів – «одержати хорошу освіту, здобути професію, яка подобається»; на третьому – «мати дітей».

Більше виборів має позиція «Започаткувати свій бізнес», ніж «мати можливість продовжувати освіту».

Серед іншого називалося: «Прагну безпеки моєї майбутньої сім'ї», «Зробити щасливою мою майбутню сім'ю», «Бути здоровою і впевненою у собі», «Допомагати своїм батькам», «Бути щасливою і робити щасливим оточення», «Досягти успіхів у музиці і стати співаком», «Жити в достатку і допомагати іншим».

Таблиця 7

Результати відповіді на запитання: **«Чого тобі найбільше хочеться досягти в житті?»**

	<i>Перше місце</i>	<i>Друге місце</i>	<i>Третє місце</i>
1. Одружитися з коханою людиною (вийти заміж за кохану людину)	38	35	11
2. Мати дітей	17	7	12
3. Одержати хорошу освіту, здобути професію, яка подобається	44	8	2
4. Мати цікаву роботу	24	4	3
5. Заробляти грошей стільки, щоб вистачало утримувати себе і свою сім'ю	24	5	10
6. Мати дуже багато грошей (бути багатим)	5	3	4
7. Мати можливість подорожувати по світу	6	0	4
8. Жити у своїй квартирі (своєму будинку)	19	2	4
9. Зробити кар'єру, посісти високу посаду	23	3	6
10. Започаткувати свій бізнес	10	3	6
11. Стати знаменитим письменником, актором, співаком, спортсменом	6	3	1

Таблиця 8

	<i>Кількість виборів</i>	<i>%</i>
1. Одружитися з коханою людиною (вийти заміж за кохану людину)	84	75,0
2. Мати дітей	36	31,3
3. Одержати хорошу освіту, здобути професію, яка подобається	54	48,2

4. Мати цікаву роботу	31	27,7
5. Заробляти грошей стільки, щоб вистачало утримувати себе і свою сім'ю	39	34,8
6. Мати дуже багато грошей (бути багатим)	12	10,7
7. Мати можливість подорожувати по світу	10	8,9
8. Жити у своїй квартирі (своєму будинку)	25	22,3
9. Зробити кар'єру, посісти високу посаду	32	28,6
10. Започаткувати свій бізнес	19	17,0
11. Стати знаменитим письменником, актором, співаком, спортсменом	10	8,9

Важливим для дослідників було вивчення ціннісних орієнтацій опитаних дітей. Для цього їм пропонувалося відповісти на запитання: **«Якби ти був/ла чарівником, то яке бажання загадав/ла би?»**.

Отримані відповіді можна розділити на три групи: 1) **«спрямованість на інших»** – високий рівень духовних потреб; 2) **«спрямованість на інших і себе»** - середній рівень; 3) **«спрямованість лише на себе, своє збагачення, зростання власного добробуту»** - низький рівень духовних запитів.

1) **«спрямованість на інших»:**

"Щоб у світі не було зла, люд були добрішими до інших, допомагали одне одному". "Щоб всі люди були щасливими". "Щоб не було злочинності і війни". "Щоб усі діти України були щасливими! Для мене це важливо. А ще, щоб усі мали те, на що заслуговують". "Щоб кожен був щасливим". «Щоб не порушувалися права ні дітей, ні дорослих». «Щоб люди, які мене оточують, були щасливими і здоровими». "Я хотіла б, щоб не було ворожнечі між батьками і дітьми, щоб в кожній родині були хороші стосунки». «Щоб був мир і злагода в усьому світі. Подолати всі непорозуміння між державою і людьми. Забезпечити для людей достатній рівень проживання». «Щастя всім людям, довголіття, щоб не хворіли і не були бідними». «Мир – для України, покращення економічної ситуації країни». «Щоб у світі панувало благополуччя, не було хвороб і винайшли ліки від ВІЛ/СНІДу». «Я б загадала, щоб всі жителі України жили в злагоді, щоб були здоровими. Я б всіх інвалідів забезпечила умовами для існування, всіх безпритульних дітей – нагодувала. А найголовніше – загадала, щоб моя мама була здорова». «Щоб люди враховували інтереси інших, а не лише свої». «Щоб збувалися всі добрі наміри». «Щоб всі права дітей були захищені». «Щоб діти з неблагополучних сімей та діти-сироти мали захист, про них піклувалися». «Щоб був у всьому світі, і люди були щасливими». "Щоб всі діти на землі були щасливими". "Щоб на землі всі були щасливі". "Щоб завжди у сьому світі напував мир та спокій, впевненість у завтрашньому дні". "Щоб всі були здоровими, зрозуміли своє місце у світі, мали велику духовну силу". "Зробити всіх людей щасливими". "Щоб всі люди були рівними і не ділилися на класи". "Щоб всі були щасливі, здорові і життєрадісні". "Хочу, щоб люди були добрими один до одного".

2) **«спрямованість на інших і себе»:**

"Щоб усі люди, як мене оточують, були щасливими. У бідних були гроші, у інвалідів - здоров'я. Для себе хочу мати кохану людину і велику сім'ю". "Щоб мої батьки могли мене зрозуміти, а я - їх". "Більше щастя в особистому житті. Більше здоров'я для мене і моїх рідних. Більше везіння". "Щоб батьки були завжди поряд". "Бути щасливою зі своєю сім'єю". "Щоб моя мама менше за нас переживала, щоб ми завжди були в достатку". "Щоб батьки ніколи не розлучалися. Щоб в Україні панував мир. Щоб ми купили великий дім". "Зробила б ідеальним своє життя, життя моїх друзів і рідні". «Бути впевненою у собі і у своєму майбутньому, справедливою, як мама, розумною, мати багато друзів». «Щастя мені і моїм близьким». «Безтурботне і щасливе життя своєї родини». «Миру в усьому світі». «Щоб у моїй сім'ї завжди було затишно, була злагода і всі були здорові». «Щоб мої батьки були здорові. Щоб був мир і взаєморозуміння в сім'ї. Щоб мій брат здобув вищу освіту. Щоб я і мій брат могли

заробляти собі на життя». «Щоб мої рідні і я завжди були щасливими і здоровими». "Щоб вся моя родина була здорова і щаслива". "Щоб виздоровіла моя бабуся". «Щоб усі мої рідні були здорові і щасливі». «Щоб мої батьки завжди були здорові». «Щоб у мене і моєї сім'ї не було ніяких неприємностей, і ми жили щасливо». "Щоб мої батьки жили вічно". "Забезпечити майбутнє собі і своїй родині".

3) «спрямованість на себе»

"Що б у майбутньому я досягла, чого хочу". "Щоб мені щастило в коханні". "Щоб був моторолер, багато грошей і зробити ремонт у хаті". "Я б хотіла досягти у своєму житті поваги, визнання і співчуття". «Щоб у мене все склалося у майбутньому». «Стати щасливим». "Щоб я був найрозумнішим і вмів найкраще грати у футбол". "Започаткувати бізнес, створити сім'ю, отримати освіту, мати багато грошей". "Навчатися в престижному навчальному закладі". "Бути здоровим". «Я хочу мотоцикл». «Щоб у мене все було». "Мати багато здоров'я". "Бути дуже щасливою". «Гроші, гроші, гроші». «Хочу мати мобільний телефон». «Бути у майбутньому такою щасливою, як зараз». «Мати свій оздоровчий табір». «Поступити в університет імені Тараса Шевченка». «Схуднути». «Здобути бажану освіту й мати хорошу щасливу родину». "Щоб в мене було забезпечене життя".

Як бачимо, найбільшою виявилася перша група. Наші діти мають духовні запити, прагнуть змінити життя на краще, турбуються про інших. Показник, що більше третини дітей використали б можливість «чар» для блага іншої людини чи людей – надзвичайно важливий і позитивний. Він вселяє певні сподівання щодо розвитку української нації, духовності нашого народу. Водночас, не повинні залишатися поза увагою відповіді, в яких виливаються глибокі розчарування і переживання дитини.

"Я б хотів повернути час". "Щоб вернути брата". "Я живу реальністю". "Я в усьому покладаюся на себе і свої сили, бо ніхто мені не допоможе, крім мене самої".

Зрозуміти особливості сприйняття щастя дітьми складно. До того ж, критерії щастя визначалися опосередковано. Отже, 63,4% дітей сказали: «Я – щасливий!», 6,3% - заперечили це твердження стосовно себе, 30,4% - не визначилися з відповіддю.

Таблиця 9

Результати відповіді на запитання: «**Чи можеш ти сказати: „Я – щасливий“?**»

№ п/п	Варіант відповіді	Кількість виборів	%
1.	"Так"	71	63,4
2.	"Ні"	7	6,3
3.	"Важко сказати"	34	30,4

У ході дослідження з'ясовано, що визначальною мірою впливає на відчуття щастя дитини склад її сім'ї. Відчуття щастя залежить від психологічної атмосфери в родині, що виражається у щасливому подружньому житті батьків; відсутності конфліктів між дорослими й дітьми; жорстокості щодо дитини. Як правило, «щаслива дитина» відвідує гуртки, добре навчається, вміє налагоджувати стосунки з оточуючими.

Більшість «щасливих» пояснюють таке відчуття наявністю родини і люблячих батьків. Значна кількість дітей аргументують своє щастя ; лише окремі говорять про щастя, як те, чому немає пояснення.

Відповіді дітей щодо щастя, на нашу думку, значною мірою обумовилися рядом обставин: у таборі відпочивали діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування; під час тренінгів неодноразово піднімалося питання захисту прав дітей різних категорій.

Особливою увагою якнайшвидше потрібно оточити дітей, котрі зазначили, що нещасливі, з'ясувати причину такого відчуття. Пильно потрібно поставитися і до тих, хто не зміг визначитися з відповіддю.

«Так»	«Ні»	«Важко сказати»
"Тому що я маю маму, тата і друзів, любов до себе, - а це все, що потрібно". "У мене все є у мінімальній	"До мене ставляться не так,	"Бо я дуже часто засмучуюсь від

<p>кількості – цього достатньо". "Бо задоволений своїм життям". "Я щасливий від того, що маю сім'ю. Я маю все, що потрібно для нормального розвитку". "У мене є мама, яку я дуже люблю, і родичі, яких я теж люблю, - від цього я щаслива". "Я – щаслива, бо у мене повноцінна і здорова сім'я. Я добре навчаюся і маю надалі перспективи навчатися". "Я живу у злагоді і повністю задоволений своїм місцем у суспільстві". "Я щаслива від того, що я живу, від того, що у мене є батьки і брат, котрі мене люблять". «У моєму житті вистачає всього, що мені потрібно». «Я – оптиміст». «Маю повну щасливу сім'ю». «Я щаслива, бо мене здорові мама, тато, сестричка, бабусі, друзі, які люблять мене і яких я люблю. Я вчуся на відмінно, вмю грати на скрипці, фортепіано, гарно малюю і вишиваю, – що ще потрібно для щастя». «Я щасливий, бо живу з батьками у забезпеченій родині». «У моєму житті є рідні та близькі, які мене оберігають, дають освіту, піклуються та люблять». «Я маю чудову сім'ю і приємне оточення». «Я маю певні успіхи у своєму житті, у навчанні та співі». «У мене є батьки, які мене люблять і поважають, допомагають у складній ситуації; друзі, які завжди поруч, і кохана людина». «Я – щаслива, адже маю родину і здобуваю важливу у нашому житті професію». «Я маю батьків, які мене люблять, маю брата, якого я люблю, маю дах над головою і є що їсти». «Головним у щасті для мене є любов і взаєморозуміння батьків». «Я щаслива, тому що я живу з батьками, друзями, родичами і знайомими, до яких я можу звернутися в різних випадках». «Поки є гроші і рідні мені люди». «У моїй сім'ї всі здорові». «У мене дружня сім'я, добрі брат і сестра, нормальне ставлення оточуючих». «У мене є житло, їжа, одяг, піклування батьків. Я навчаюся в школі, беру участь в різних конкурсах, спілкуюся з цікавими людьми». «Я – щаслива, бо маю родину, маю змогу навчатися, маю друзів, які мене підтримують». «Я маю прекрасних батьків, яких я люблю, і бути разом з ними – найважливіше для мене». «Я оточена любов'ю близьких, друзів і родичів». «Я щаслива, бо у мене є все: здоров'я, батьки, дім і родичі». «Щастя не у багатстві, а у тому, що ти знаходишся поруч зі своєю сім'єю». "У мене є мама і тато, які мене дуже люблять. А що ще потрібно для щастя?!" "Я просто гарно і повноцінно живу". "У мене є головне в житті – сім'я".</p>	<p>як би мені хотілося". "Більшість моментів мого життя мене не влаштовують".</p>	<p>проблем". "Є моменти, які засмучують мене". "У моїй сім'ї негаразди, що ставлять під сумнів всі плани. Мені довелося рано стати самостійно., пізнати життя в усіх його проявах. Відповідно, моє світобачення і сприйняття світу не таке, к у ровесників, це відштовхує". "Якщо подивитися на дітей-сиріт й інвалідів, то я – щасливий, бо у мене є батьки і слава Богу". "Якщо немає мами, важко сказати, чи щаслива, чи ні". "Час покаже, чи можна зараз вважати себе щасливою, не маючи нічого, і, навпаки, не мати нічого, маючи все". «У мене немає найкращої подруги чи друга».</p>
---	---	---

Окремий блок запитань анкети стосувався питання планування подальших дій організації «Кожній дитині». Потрібно зауважити, діти менш творчо підійшли до цих запитань, ніж до попередніх. Хоча вони орієнтувалися на висловлювання власних пропозицій, все ж, здебільшого, обирали відповіді із запропонованих варіантів.

Так, результати опитування показали, що для дітей актуальним є питання жорстокого поводження з дітьми. Тому цей напрям у діяльності організації є актуальним, виправданим і відповідає потребам дітей. Майже таку саме кількість голосів отримала діяльність щодо підтримки вихованців інтернатних закладів, їх соціалізації (50,9% опитаних вказали на це).

Цікавими виявилися для дітей й інші види діяльності. Зокрема, по 40,2% голосів обрали «Навчити дітей, як бути самостійними, брати участь у прийнятті рішень» та «Створити для дітей центр взаємодопомоги і взаємопідтримки».

Із зазначеного можемо зробити висновок, сучасних дітей потрібно активніше залучати до процесі прийняття рішень, вони готові допомагати одноліткам вирішувати проблеми юних громадян, перш за все, власними силами.

Не повинно залишатися поза увагою організації і питання налагодження стосунків між батьками (32,2%). Діти погоджуються, що й у цій царині за справу повинні братися професіонали.

Таблиця

Результати відповіді на запитання: **«Що, на твою думку, може і повинна зробити організація «Кожній дитині», щоб допомогти дітям, підтримати їх, досягти мети своєї діяльності? (Можна було обрати декілька варіантів відповіді)»**

№ п/п	Варіант відповіді	Кількість виборів	%
1.	Допомогти налагодити стосунки між батьками	36	32,2
2.	Підтримати вихованців інтернатних закладів, оточити їх допомогою і увагою	57	50,9
3.	Навчити дітей, як бути самостійними, брати участь у прийнятті рішень	45	40,2
4.	Навчити дорослих і дітей, як організувати дозвілля дітей	16	14,3
5.	Створити для дітей центр взаємодопомоги і взаємопідтримки	45	40,2
6.	Захистити дітей від жорстокого поводження і насильства	60	53,6
7.	Видавати для дітей журнал, іншу друковану продукцію	11	9,2

Серед інших пропозицій називалося:

"Видавати книжки, у яких будуть відповіді на всі запитання". "Дати змогу вчитися безкоштовно. Надати безкоштовну медичну допомогу". "Збудувати хороший медичний центр для дітей, що потребують лікування від важких хвороб. Сприяти дітям, не залежно від їх матеріального статусу, отримати хорошу освіту". "Допомогти дітям у самореалізації". "Приділити більше уваги неповнолітнім сім'ям". "Більше допомагати дітям-сиротам". "Дати можливість дітям самовдосконалюватися завдяки самоврядуванню". Відкрити кабінети психологів, куди діти могли б вільно звертатися». «Побудувати скейт-майданчик». «Допомагати дітям, які стали залежними від наркотиків». «Підтримати дітей, які опинилися за ґратами, адже лише такі організації допоможуть їм вийти на волю повноцінними людьми». «Навчити дітей, які проживають в інтернатах, поважати і розуміти інших». «Створити для дітей куточок, де б вони могли жити і відпочивати». «Зробити так, щоб всі діти були щасливими». «Допомагати дітям з проблемних сімей». «Створити центр для дітей-інвалідів». «Зробити все для того, щоб дитина не почувала себе самотньою і нікому не потрібною». «Допомогти дітям, у яких немає житла". "Допомогти бідним дітям". "Допомагати дітям влаштуватися в житті". "Допомагати дітям знайти роботу". Надавати професійну психологічну допомогу". "Надавати допомогу знедоленим дітям". «Допомагати дітям вулиці».

На запитання **«Що, на твою думку, може зробити організація «Кожній дитині» для тебе особисто?»** діти відповідали:

"Навчити бути самостійною". "Навчити бути самостійною, брати участь у прийнятті рішень". "Надати психологічну допомогу". "Допомогти налагодити стосунки між батькам". "Хоть чимось допоможіть". "Захистити від насильства. Надати соціальну допомогу". "Захистити від жорстокого поводження". "Дати змогу повірити в себе. Розібратися у своїх можливостях. Вивчити свої права". "Для мене це можливість цікаво провести дозвілля, завести нових друзів, зробити добро дітям-сиротам". "Допомогти визначитися у собі. Надати змогу реалізувати себе як творча особистість". «Ця організація потрібна для дітей-сиріт»..

На жаль, більшість прохань дітей не стосувалося статутної діяльності організації:
Серед них: "Допомогти у освіті і грошах". "Допомогти зі здоров'ям, житлом, поступити в інститут". "Можливість повноцінно лікуватися, надати хорошу освіту". «Подарувати комп'ютер». «Так як я навчаюся на відмінно, хочу по справедливості отримати вищу освіту на державній основі». «Допомогти з моїм зором»

Успіхом організації та проведення тематичної зміни «Права дітей» можна вважати зростання обізнаності дітей про МБО «Кожній дитині», її пріоритети і діяльність. Діти неодноразово висловлювали зацікавленість роботою організації, схвалювали її дії. Підтвердженням сказаного є результати опитування – 44,7% дітей відповіли, що хочуть допомагати організації. При чому для багатьох не важливим виявилися деталі щодо проектів і напрямів діяльності «Кожній дитині».

За такої зацікавленості дітей, слушно розглядати питання про можливість створення волонтерського центру при офісі організації, чи, що є кращим рішенням, про обов'язкове створення волонтерських груп при всіх службах ЦСССДМ, і зокрема в пілотних районах.

Таблиця 11

Результати відповіді на запитання: **«Чи хотів би ти допомагати організації «Кожній дитині?»**

№ п/п	Варіант відповіді	Кількість виборів	%
4.	"Так"	50	44,7
5.	"Ні"	31	27,7
6.	"Немає відповіді"	31	27,7

Діти пропонували різні послуги для організації. Висловлене можна об'єднати у такі підгрупи: робота з дітьми-сиротами; залучення дітей до прийняття рішень; організація дозвілля; інше.

Відповіді дітей на запитання **«Що саме ти хотів би робити?»**

- робота з дітьми-сиротами;

*"Від дітей очолювати благодійний фонд допомоги дітям-сиротам і інвалідам".
 "Допомагати дітям-сиротам". "Підтримувати в інтернатних закладах немовлят (дітей до 1 року)". "Допомагати дітям-сиротам до 6 років". "Дарувати дітям просте людське щастя – радість кожного дня, а дітям з інтернатів дарувати подарунки".
 "Щоб кожна дитина жила в повноцінній сім'ї". "Допомагати приділяти більше уваги дітям-сиротам та інвалідам". "Провідувати дітей, які знаходяться в дитячих будинках". "Допомагати дітям-сиротам". "Допомогти таким дітям, як я".
 "Забезпечити усі потреби дітей-сиріт". «Допомагати дітям-сиротам». «Допомагати дітям-сиротам і тим дітям, які дійсно потребують допомоги». «Забезпечити дітям-сиротам остатній рівень життя». «Доглядати за дітьми-сиротами». «Оточити дітей, які не мають сім'ї, любов'ю та увагою». «Допомагати дітям, у яких немає батьків».*

- залучення дітей до прийняття рішень;

*"Допомагати дітям приймати важливі рішення". "Брати участь в обговореннях".
 "Допомагати малим дітям пристосовуватися до дорослого життя". «Спілкуватися зі своїми однолітками».*

- організація дозвілля;

*"Я могла б проводити різні масові заходи, це цікаво". "Бути ведучою конкурсів, фестивалів". "Проводити конкурси, піклуватися про здоровий спосіб життя дітей".
 "Брати участь в організації дозвілля дітей". "Допомагати в організації заходів".*

- інше;

*"Допомагати в захисті дітей від сексуальної експлуатації".
 «Допомагати захищати дітей від жорстокого поводження та насильства».
 «Я б хотіла допомагати налагоджувати стосунки батьків і дітей». "Допомагати дітям у тяжкі хвилини".*

"Роздавати матеріальну допомогу".

"Допомагати у тих ситуаціях, де потрібен психолог".

"Допомагати дітям розв'язувати проблеми з навчанням".

«Пізнати краще світ». «Я хотів би їздити країнами і захищати права дітей».

Діти готові *"Підтримувати організацію у важкі хвилини". "Робити будь-що, аби допомагати". "У всьому підтримувати їхню ідею". «У майбутньому хотіла б пов'язати з цією організацією свою професію. Хотіла б по-максимуму допомогти майбутнім поколінням». «Все, що у моїх силах». «Хочу допомагати всім дітям». «Що потрібно». "Надихати дітей, вселяти віру". "Чим міг, тим би і поміг".*

Діти хочуть більше знати про організацію. Їх цікавить повна інформація про неї (51,8%). Ті, хто мають доступ до Інтернету, хотіли б знати веб-сайт (web-site) «Кожній дитині». У ЗМІ, журналі МБО «Кожній дитині» потрібно активніше розміщувати інформацію, яким дітям допомогла організація, їхні життєві історії, контактний телефон, адресу, – 50,0% опитаних наголосили на цьому.

Таблиця 12

Результати відповіді на запитання: **« Яку додаткову інформацію про організацію «Кожній дитині» ти хотів би отримати?»** (Можна було вибрати кілька варіантів відповіді)

№ п/п	Варіант відповіді	Кількість виборів	%
1	Де знаходиться офіс організації	8	7,2
2	Повну інформацію, чим займається організація	58	51,8
3	Веб-сайт (web-site) організації	15	13,4
4	Хто працює в організації	15	13,4
5	Яким дітям допомогла організація, їхні життєві історії, контактний телефон, адреса	56	50,0

Серед іншого:

"Хочу знати, що може зробити організація для мене". "Плани організації на майбутнє". "Чи можна вступити до організації і допомагати іншим, оскільки для мене це цікаво і корисно". "Чи є в організації центр, в якому обговорюються різні питання". "Чим організація допомогла дітям". "Чи ця організація допомогла хоч одній дитині". «У яких ще країнах працює ця організація». «Скільки років працює організація». «Чи є у організації «Телефон довіри».

Таким чином, результати опитування дозволили виявити низку проблем у середовищі дітей Вишгородського району, проаналізувати цінності й уподобання підлітків та з'ясувати ставлення дітей до діяльності організації «Кожній дитині». Отримані результати можуть стати керівництвом до дій, планування роботи багатьох фахівців, причетних до захисту та забезпечення дотримання прав дітей, в т.ч. МБО «Кожній дитині», Вишгородського районного ЦСССДМ, служби у справах неповнолітніх, керівників та педагогічних працівників навчальних закладів.

8. Інші заходи

Як зазначалося вище, з метою підвищення активності дітей на час основних запланованих заходів, налагодження співпраці з дітьми, представником МБО «Кожній дитині» організовувалися і проводилися ігрові години, інтерактивні вправи на взаємодію, об'єднання, розучувалися пісні, речівок-кричалочки та ін.

Ігрові години

Розучування з дітьми пісень, речівок, проведення бесід

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

З огляду на зазначене у даному аналітичному звіті, можна стверджувати, що мета організації і проведення тематичної зміни досягнута, поставлені завдання виконані.

Заходи тематичної зміни склали своєрідну систему, кожен компонент якої логічно продовжував попередній, і водночас був самодостатнім. Послідовність заходів за ознакою «складність» була вибудована вірно і заслуговує на узагальнення й використання у подальшій роботі. На шляху до основної мети – залучення дітей до планування діяльності та обговорення важливих міжнародних документів – проведено низку допоміжних заходів: здійснено загальне оформлення зміни (газети, девізи, ранкові загальні збори, галстуки і значки з логотипами організації); проведено тренінги; організовано ігрові години для дітей молодшого шкільного віку і молодших підлітків; проведено конкурс малюнків і плакатів, спортивні та мистецькі заходи; здійснено обговорення документу у сфері захисту прав дітей, проведено анкетування учасників зміни.

Ключовий компонент тематичної зміни – тренінги «Права дитини». Їх мета – підвищення рівня правової культури учасників та підготовка дітей до інших тематичних заходів (конкурсу малюнків чи плакатів, обговорення Попередніх рекомендацій ООН, заповнення анкети «Права дитини»). Діти з великим інтересом сприймають тренінгові форми роботи, багато хто вперше бере участь у таких заняттях. А сам принцип «граючись – навчаюся» якнайкраще відповідає особливостям літнього оздоровлення та відпочинку дітей.

До тренінгів під час тематичної зміни краще залучати дітей за бажанням та відповідного віку (11-14 років). Проте, це правило можна порушувати, коли мова йде про роботу з дітьми, що виховуються в інтернатних закладах, прийомних сім'ях, та коли діти прагнуть працювати на тренінгу усією різновіковою групою, сформованою ще до приїзду в табір (члени спортивної секції, мистецького колективу тощо).

Яскравим заходом тематичної зміни є конкурс малюнків та плакатів. Тематика конкурсу може бути різною. За правильної мотивації дітей, можна отримати чудові, цікаві і глибоко змістовні роботи, що певною мірою поінформують про уявлення та переживання юних художників.

Діти здатні обговорювати документи, що стосуються питань дітей. Проте, враховуючи особистісні якості і навички дітей, не всі однаковою мірою активно включаються у дискусію. Утім, участь «менш активних» дітей під час таких обговорень необхідна. Їм теж цікаво, діти слухають, як однолітки чи друзі висловлюються, вчать на прикладі виступати, відстоювати власну думку.

Обговорення Попередніх рекомендацій ООН стало логічним кроком після проведення тренінгів, конкурсу малюнків, інших заходів. І такої закономірності потрібно дотримуватися під час роботи над іншими подібними документами. У такому разі діти апелюють до засвоєної інформації, знаходять підтвердження сформованим переконанням, використовують положення Конвенції ООН про права дитини.

Учасникам дискусій важливо ознайомити з документом завчасно. Навіть, якщо не все буде у ньому зрозуміле, діти зорієнтуються стосовно предмету розмови. До публічного обговорення (показова гра, дебати тощо) доцільно залучати лише дітей-лідерів – представників груп (загонів).

Фокус-група з вихованцями ДБ «Любисток» дозволила частково вивчити наміри, тривоги дітей; їх ставлення до сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; бачення основних проблем своїх батьків, якщо такі є; готовність повернутися у рідну домівку. Її основні результати:

- вимагає термінового реагування з боку організації ситуація, з'ясована в ході фокус-групи щодо явного конфлікту вихованців з вихователем дитячого будинку;
- відверте небажання значної кількості вихованців ДБ «Любисток» жити чи повернутися в сім'ю, говорить про необхідність певної роз'яснювальної роботи серед них та інших вихованців ДБ й інтернатів щодо переваг сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

- діти прагнуть частіше відвідувати рідних чи людей, котрі ними опікуються;
- доцільним є впровадження у ДБ, школах-інтернатах навчального модульного курсу «Вчимося жити самостійно». Теми, що піднімаються під час вивчення цього курсу, є цікавими і актуальними для дітей, вони дозволять сформуванню їхню соціальну компетентність, почуття впевненості у власних силах.

Проаналізувавши анкети вихованців ДБ «Любисток» вдалося з'ясувати:

- переважна більшість опитаних зазначили, що їм найбільше не вистачає доброго ставлення оточуючих;
- великі надії і сподівання у вирішенні проблем діти покладають саме на директора ДБ, його мудрість і справедливість;
- дії вихованців ДБ у ролі чарівника переважно пов'язані із відновленням родинних стосунків чи створенням нової сім'ї;
- вихованці ДБ «Любисток» хочуть знати додаткову інформацію про організацію «Кожній дитині», готові допомагати їй.

Під час тематичної зміни проведено опитування дітей. Всього опрацьовано 131 анкета (з них 16 – вихованців «Любистку»). 3 анкети потрібно вважати недійсними, отож, до аналізу прийнято 112 анкет дітей віком 10-17 років (анкети «Любистку» аналізувалися окремо).

43 анкети виявили проблеми дітей різного характеру. З них **24** анкети – проблеми, на які працівникам соціальних служб та інших відповідних органів повинні реагувати якнайшвидше. Серед проблем: відсутність батька чи мами, а відповідно переживання дитини щодо цього; розлучення батьків; алкоголізм батьків; побиття в сім'ї; пенсійний вік батьків; постійні сварки між батьками і дітьми; низький рівень життя, матеріального благополуччя; погане ставлення вчителів; відсутність любові; недостатність їжі.

За результатами анкетування дітей «Права дитини»:

- 68% дітей вважають, що права дітей в Україні порушуються досить часто;
- на думку дітей, найчастіше порушуються права на: якісну медичну допомогу; захист від жорстокого поводження, насильства й експлуатацію; освіту;
- найбільше опитані діти потребують права на: освіту; розвиток талантів і відпочинок; якісну медичну допомогу; захист від жорстокого поводження; вільне висловлювання власної думки; особисте життя; достатній для розвитку рівень життя; захист від вживання наркотиків;
- 17% – можливість вільно висловлювати свою точку зору; 14,3% дітей не задоволені своїм здоров'ям, стільки ж – ставленням до них вчителів; 9,8% – житловими умовами й 8,1% – тим, як складається життя в цілому;
- більшість дітей цінують у сім'ї дружбу, любов, взаєморозуміння, взаємотурботу і повагу, пишаються цим; помітна частина пишається батьками, братами чи сестрами; лише окремі зазначили, що основним предметом їхніх гордоців стосовно власної сім'ї є житлові умови;
- діти засмучуються у своїй сім'ї від сварок; що батьки їх не розуміють; що не відчувають любов і підтримку; що батьки вживають алкоголь; коли батьки розлучилися; від жорстокого поводження в сім'ї; від того, що батьки змушені багато працювати; від стану здоров'я членів родини; від матеріальних та житлових умов.
- 17% дітей (19 осіб) зазначили, що їхнім батькам потрібна допомога; 56,3% відмовилися від допомоги; інші – не визначилися з відповіддю. Серед бажаних видів допомог: гроші (матеріальна підтримка), лікування, належне місце роботи батьків;
- дітям Вишгородського району найбільше не вистачає: впевненості у майбутньому (49,1%), здоров'я (32,1%) і вільного часу (31,3%). 10,7% дітей зазначають, що їм не вистачає доброго ставлення оточуючих;
- найчастіше у житті дітей виникають проблеми, пов'язані з невмінням налагоджувати стосунки з іншими; небажанням вчитися; проблеми з друзями та ін.;
- 40,2% дітей вважають, що їм вдається вирішувати життєві проблеми; 28,5% переконані, що «це їм вдається майже завжди»; 25% опитаних зазначили, що їм «однаковою мірою як вдається, так і не вдається вирішувати проблеми», чи «частіше за все, не вдається»;
- 83,1% дітей чекають допомоги й підтримки від батьків; 46,4% – від друзів; 36,6% – від братів/сестер; лише 8 осіб (7,2%) – чекають допомоги і підтримки від вчителів;
- найбільшою серед опитаних виявилася група дітей, які мають досить високий рівень духовних запитів, прагнуть покращити становище інших;

- 63,4% дітей сказали: «Я – щасливий!», 6,3% – заперечили це твердження стосовно себе; 30,4% – не визначилися з відповіддю; відчуття щастя залежить від психологічної атмосфери в родині, відсутності конфліктів між дорослими і дітьми, жорстокості щодо дитини.

Щодо планування діяльності МБО «Кожній дитині»:

- відповідати дітям на запитання щодо подальших дій та пріоритетів організації виявилось складно, часто їхні пропозиції були неконкретні чи не стосувалися статутної діяльності «Кожній дитині»;
- актуальним для дітей видаються напрями діяльності щодо: захисту дітей від жорстокого поводження (53,6%); підтримки вихованців інтернатних закладів, їх соціалізації (50,9%); навчання дітей, як бути самостійними, брати участь у прийнятті рішень та створення для дітей центр взаємодопомоги і взаємопідтримки (по 40,2%);
- сучасних дітей потрібно активніше залучати до процесі прийняття рішень, вони готові допомагати одноліткам долати їхні проблеми;
- 44,7% дітей відповіли, що хочуть співпрацювати з МБО «Кожній дитині». Діти готові допомагати організації у різних сферах діяльності: робота з дітьми-сиротами; залучення дітей до прийняття рішень; організація дозвілля; інше;
- діти хочуть більше знати про організацію: 51,8% цікавить повна інформація про неї; 50,0% - яким дітям допомогла організація, їхні життєві історії, контактний телефон, адресу, по 13,4% хотіли б знати веб-сайт (web-site) «Кожній дитині» та хто у ній працює;
- враховуючи активність дітей, доцільно ініціювати створення волонтерських груп при всіх службах ЦСССДМ, і, перш за все, в пілотних районах.

Під час проведення тематичної зміни давалися у знаки певні *труднощі*:

по-перше, у Вишгородський ЦСССДМ не мав досвіду проведення таких змін. У попередні роки діти Вишгородського району на базі «Медик-2» лише відпочивали у досить гнучкому режимі – такий досвід організації власного дозвілля, особливо старших підлітків, не сприяв забезпеченню дотриманням ними режимних моментів;

по-друге, методист зміни й вихователі не були оптимістично налаштовані, враховуючи ряд обставин і у т.ч. вищезазначене, на виконання усіх завдань тематичної зміни.

Зростання активності дітей до кінця зміни, їхні відгуки, участь у заходах спростували гіпотезу, висунуту окремими вихователями та дітьми щодо кардинальної зміни поглядів сучасних дітей на організований літній відпочинок (*«Тематичні зміни дітям не цікаві, проголошувати девізи і брати участь у масових заходах будуть лише діти до 12 років тощо»*).

За результатами зміни, керівництво і всі вихователі визнали, що потрібно підтримати ідею організації і проведення тематичних змін. Тому найважливіший результат роботи «Кожній дитині» – зміна ставлення соціальних працівників, педагогів, інших спеціалістів, котрі працюють з дітьми, до форм і методів організації дозвілля і відпочинку дітей.

На підсумковій нараді з вихователями було вироблено бачення організації таких змін у подальшому, проаналізовано власні помилки, що засвідчує «життєздатність» запропонованих «Кожною дитиною» видів діяльності дітей під час літнього оздоровлення.

Тематичні зміни з метою підвищення правової культури дітей Київської області, залучення їх до прийняття рішень, обговорення документів, що стосуються питань дітей, включення дітей у процес планування та корегування дій МБО «Кожній дитині» доцільно проводити саме у таборах оздоровлення та відпочинку, оздоровчо-спортивні бази чи інші бази відпочинку не достатньою мірою придатні до цього.

На тематичну зміну потрібно відбирати дітей відповідного віку. Найкращим видається вік 10-14 років. Відпочинок і оздоровлення під час такої зміни повинні стати честю, нагородою для дитини, про основні заходи учасники зміни мають попереджуватися завчасно. Корисним видається спільний відпочинок і оздоровлення дітей різних категорій, оскільки багато дітей із функціонально спроможних сімей переймаються проблемами дітей-сиріт, усвідомлюють цінність родинного виховання, сімейних стосунків.

Напрацьований цього літа досвід організації та проведення тематичної зміни спільно з Вишгородським районним ЦСССДМ у подальшому доцільно поширювати в інших районах Київської області, запропонувавши декілька варіантів тем змін.